

İNGİLİZ VE ALMAN SEYYAHLARIN GÖZÜNDEN ÇEÇENLER VE İNGUŞLAR

Didem ÇATALKILIÇ*

ÖZET

Bu çalışma 18., 19. ve 20. yüzyılda Çarlık Rusya'sının Türkistan ve Hindistan'a açılan kapısı olan Kafkasya'nın çatışma bölgesi olarak adlandırabileceğimiz Çeçen-İnguş toplumunun yaşadığı coğrafyaya seyahat etmiş İngiliz ve Alman seyyahları konu edinmiştir. Bölgeye farklı tarihlerde seyahat eden Alman ve İngiliz seyyahlar, Çeçen ve İnguşlar'ın din, giyim-kuşam, aksesuar, silah, dans, hukuk, mezar taşları, sosyo-ekonomik hayat, nüfus, ay-gün adlandırmaları, yönetim, mimari ve karakter özelliklerine dair bilgi vermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Seyyah, Çeçenler, İnguşlar.

ABSTRACT

This study focuses on English and German travelers who visited the region where Chechen and Ingush communities lived in Caucasus which can be defined as the region of struggle as the gate way of Tsarist Russia to Turkistan and India in 18th, 19th and 20th centuries. Having traveled to the region in different dates, these travelers give us information about Chechen and Ingush religion, clothing, accessory, weapon, dance, law, tombstones, socio-economic life, population, month-day nomenclature, management, architecture and their characteristic features.

Keywords: Caucasus, Traveler, Chechens, Ingush.

Seyahat, kelime anlamı olarak bir yerden bir yere gitmek anlamına gelir. Bu eylemi gerçekleştiren kişi seyyah, söz konusu eylemin sonucunda ortaya çıkan eserler de seyahatname olarak isimlendirilir. Seyahatnameler sadece gezilen yerlerle ilgili fizikî ve beşeri bilgiler aktarmakla yetinmez, bölgedeki hayat tarzı, yeme-içme kültürü, âdet ve görenekler, tanınmış kişiler, yetiştirilen sebze ve meyveler, icra edilen zanaatlar, tarihî anıtlar, konuşulan dil, lehçe ve ağızlar, çeşitli farklılıklar ve olağanüstü durumlardan da bahseder. Seyahatnameler bir toplumun sosyo-ekonomik durumu ve kültürü açısından bilgi içeren eşsiz tarihi kaynaklardır. Seyyah etnolog/antropolog gibi seyahat ettiği toplumun içine girerek gözlem yapar ve söz konusu toplumun arşivinde bulunmayan etnografik malzemeyi bugüne taşır. Toplumsal haya-

* Ege Üniversitesi, TDAE, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi.

ta ilişkin belgeseller olarak adlandırabileceğimiz seyahatnameler büyük oranda subjektiflik içerse de ve doğrudan belge olarak kullanılmasa da dönemin sosyal hayatına ilişkin güçlü karineler olarak kullanılabilirler. Tarihin en eski dönemlerinden beri seyahat eden insanoglu için bu eylem 19. yüzyıldan itibaren bir bilim alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Söz konusu dönemde Batının “öteki” yi arama çabasının tarihi belgeleri olarak nitelendirebileceğimiz seyahatnamelere Kafkas tarihçiliği açısından bakıldığında bölgede kurulmak istenen Rus hâkimiyetinin engellemek amacıyla yapılan Batının keşif seferleri olarak nitelendirebiliriz (Akan 2013: 29; Küpeli 2011: 70; Okay 2013: 58; Gündüz 2013: 212).

18. yüzyıldan başlayarak Rus Bilimler Akademisi bu topraklarda yaşayan halkların dillerini, tarihlerini, hayatlarını ve törelerini öğrenmek amacıyla bölgeye bilim adamları göndermiştir (Kodzoev-II 2013:113). Bölgeye giden söz konusu bilim adamlarının eserlerinde Kafkasya hakkındaki Rus politikası da görünmektedir. Farklı amaçlarla Kafkasya’da bulunan bilim adamlarının yanı sıra bölgede bulunan misyonerler tarafından da önemli sayıda eser ortaya konulmuştur. Günlük hayatın alışılacelmiş detaylarına dışarıdan bakış, tarihsel etkenlere ve etnik kültür algısına değer biçmede yeni nüanslar getirmiştir. Söz konusu özgün kültür olduğunda, dünyanın en enteresan bölgelerinden biri olan Kafkasya, sınırlarının ötesinde olup biten tarihi-kültürel oluşumları anlamak için araştırmacılara fırsat vermiştir (Dameniya 1996: 47).

Çeçenistan batıda üst Terek’le; kuzeyde Küçük Kabardey, Sunja nehri ve Vnezapnaya kalesine kadar Kumuk topraklarıyla, Çeçenistan’ı Lezgi topluluğu Salatav’dan ayıran Aktaş nehriyle; güneyde Lezgi toplulukları Gumbet, Andi, Çarbili, Çamalad ve Unkratl’dan ve Tuş-Pşav-Hevsur bölgesinden ayıran Kafkas sıradağlarıyla sınırlıdır (Berje 2010: 87). Çeçenler kuzeyde Greben Kozak köyleriyle, doğuda Andi ve Avarlarla komşudur.

İnguşlar Kumbalei nehri üzerinde, Sunja nehrinin tepesinde, doğuya doğru Terek ve Assa nehirleri arasında, Küçük Kabardey ve Çeçenler arasında yaşarlar. İnguş köyleri Vladikavkaz kalesinden birkaç verst¹ doğuya doğrudur. Kendilerini dağda yaşayan anlamına gelen Lamur olarak adlandırırılar (Bronevskiy 2004: 180; Telfer-II 1876: 7). 1770-1773 yıllarında bölgeye seyahat eden Gildenştedt ise, İnguş bölgesinin sınırlarını; kuzeyde Küçük Kabardey, batıda Osetler, doğuda Çeçenler, güneyde karla kaplı Kafkas sıradağları olarak çizmiştir (Gildenştedt 2002: 36).²

¹ Verst: 1.0668 kilometreye karşılık gelen Rus uzunluk ölçüsü birimi.

² Johann Anton Gildenştedt (1745-1781): II. Katerina tarafından 1768 yılında Rus Bilimler Akademisine dâhil edilmiştir. Başlangıçta Kuzey Kafkasya ve Astrahan’ın inceleneceğini düşünmüş, ancak S. G. Gmelin’in tavsiyesiyle Kuzey Kafkasya ve Gürcistan’ı incelemekle görevlendirilmiştir. 13 Ocak 1770’te Astrahan’dan yolculuğuna başlamış, Kızlar, Çeçen-İnguş, Mozdok ve Terek üzerindeki pek çok Kozak stanitsasını gezmiştir. Bölgenin nüfusu ve ekonomisi hakkında önemli bilgiler vermiştir. Gildenştedt’in çalışmaları Rusya’daki Kafkasya çalışmalarında yeni bir başlangıç olmuştur (Kodzoev-II 2013: 114; Gardanov 1974: 203, 204).

Çeçen ve İnguşlar kültür ve gelenek bakımından Kumuk, Avarlar, Oset ve Kabardeylerden; ayrıca bölgede hüküm süren Hazar, Alan, Kıpçak gibi Türk kavimlerinden etkilenmişlerdir. Özellikle ev eşyası, savaş aletleri ve süs eşyaları konusunda Alanlardan etkilenmişlerdir (Tavkul 2007: 170).

ÇEÇEN VE İNGUŞ TOPLUMUNDA MADDİ KÜLTÜR

1. Çeçen ve İnguş Toplumunda Giyim-Kuşam

Vaynahların geleneksel kıyafetleri halkın yüzyıllardır ekonomik faaliyetlerini, sanatsal zevklerini, dünya görüşlerini ve diğer halklarla ilişkilerini yansıtan önemli maddi kültür elementleridir (Zyazikov 2011: 109). Giyinme biçimleri, elbiseleri komşu milletlerden onları ayırmıştır.

19. yüzyılda Kafkasya'ya seyahat eden ve bize coğrafya hakkında en ayrıntılı bilgileri veren Julius Von Klaproth İnguşların günlük giyimleri hakkındaki tespitlerini bize şu şekilde aktarmıştır: *"Üzerine kuşakla tutturulmuş bele ulaşan ceket giyerler ve alta uzun pantolon giyerler. Bu pantolonları şu şartlarda ayırabiliriz; evlenmiş kadın kırmızı, dul ve yaşlı kadın mavi, genç evlenmemiş kadınlar ise beyaz giyerler. Kışın bütün sınıflardaki kadınlar bot giyerler, yazın ise yalınayak gezerler"* (Klaproth 1814:345, 346).³

Çeçenler genellikle iyi giyimli olarak tanımlanmış ve düzgün görünümleleriyle diğerlerinden ayrılmışlardır. Giysileri genellikle kendilerinin yaptıkları sarı veya gri çuhadan yapılmış çekmenlerden, genellikle farklı renklerden, yazları ise beyazdan yapılan beşmet veya arhaluhlar oluşmaktadır. Ayrıca tabansız ayakkabı ve yün tozluk giyerler (Berje 1991: 68,69). Seyyah Çeçenlerin en şıklarının beyaz beşmet ve çok iyi kumaştan yapılmış siyah çerkeska giydiğini söylerken, karşılaştığı diğer bir Çeçen'i benekli beşmet, siyah çerkeska, bol beyaz pantolon ve dizine kadar uzanan tozlukları ile kaydetmiştir (Abercromby 1889: 123, 130).⁴

³ Kadınlar ahşap sandalet kullanırlar, büyük bir çoğunluğu ise yalınayak gezerler (Danilevskiy 1846: 134). Kuzey Kafkasya'da 18. yy'da ve 19.yy'ın ilk yarısında pantolon kadın giyiminin zorunlu bir parçasıdır. Pantolon Çeçence heçi İnguşça heçiy'dir (Studenetskaya 1989: 42, 80). Kafkas halk literatüründe beyaz, siyah ve kırmızı hâkimdir. Evlenmemiş kızların beyaz giymesi ise beyaz rengin iyiliği, saflığı, günahsızlıkla ve bakireliği temsil etmesinden kaynaklanmaktadır (Hunt 2006: 331, 332); Kızlar uzun saçlarını omuzlarına düşecek şekilde örerler (Danilevskiy 1846: 134); Kadınlar ayaklarına kadar uzanan kemerle tutturulmuş gömlek ve şalvar giyerler. Şalvarların rengi evli olup olmamalarına göre değişir. Pantolonlar renkli ipliklerle işlenmiştir, ayak bileği hizasında siyah bir kurdele ile çevrelenmiştir (Blaramberg 2010: 315).

⁴ "Giyim-kuşam kültürleri ile ilgili Türkçe kelimeler de Kafkasya halklarının dillerinde yer almaktadır. Karaçay-Malkar Türkçesinde "ayakkabı" anlamına gelen *başmak* kelimesi Abhaz diline *abaşmak* biçiminde geçerken, Kabardeyce'ye *başmak*, Osetçe'ye *basmah* biçimlerinde geçmiştir". Başmak kelimesine Dede Korkut anlatmalarında da rastlamaktayız. Başmak kelimesi ayrıca Rusça'ya da girmiştir (Tavkul 2007: 193; Gökyay 2006: 19; Kurat 1978: 138). Beşmet ve çerkeska Çeçen erkeklerinin temel kıyafetleridir. Çerkeska Siyah ve gri dokuma yünden imal edilmekteydi. Çerkeska ve silah kılıfları Çeçen kadınlar tarafından yapılmaktadır (Jaimoukha 2005: 147, 169); Çeçenler bir tür çarık giyerler (Berje 2011: 367). Çeçen erkekleri, çoğunlukla üstlerine el dokuması çuhadan yapılan gri veya siyah renkte Çerkeska, altlarına

Seyyah Moritz Wagner ise Çeçenlerin giyim kuşam ve aksesuarları hakkında bize şu bilgileri aktarmıştır: “Giysileri diğer bütün Kafkas halklarının giydiklerine benzemektedir. Kahverengi dar dizlikler, belinden deri kemerle sıkılan kahverengi çerkeska ve göğsün her iki tarafında, mermi kartuşları için kullanılan renkli cepler. Bazı liderler daha gösterişli giyinmişlerdi. Gümüş işlemlerle süslü çerkeskalar giymişlerdir” (Wagner 1999: 168).

Seyyah misafir olduğu bir Çeçen evinin sahibesinin beyaz giyindiğini ve ayakkabıların sivri uçlu olduğunu, başka bir kadının ise kırmızı giydiğini not etmiştir (Abercromby 1889: 123, 131).

Yakob Reyneggs Çeçen kadınları ile ilgili bize şu bilgileri vermektedir: “Saçları alınlarına kısa düşer, gömlekleri göğüs ve omuzlarını örtmektedir. Yaklaşık 5 parmak genişlikte yün veya iplikle ipek işlemeli renkli gömleklerdir. Baldıra kadar aşağı düşen uzun şalvar giyerler. Bütün şalvarlar aynı değildir. Evli kadınlar kırmızı keten bezinden, dul ve ihtiyar kadınlar açık mavi, genç kızlar beyaz şalvar giyerler. Hepsi farklı renklerde nakış işlemelidir. Siyah kurdele ile ayak bileğine bağlanmıştır. Kış aylarında bütün kadınlar ayak-kabı giyerler, yaz aylarında yalınayak gezerler” (Atalikov 2010: 186).

2. Çeçen ve İnguşlarda Aksesuarlar

İnguş kadınlar pirinç ve bakır ile işlenmiş bir Çerkes başlığı ve camdan yapılmış küpe takarlar. Saçlarının ön kısmı alınının yarısını örtecek şekilde kısa kesilmiştir. Saçlarını omuzlarına doğru düşecek şekilde örterler, ancak evli kadınlar iki örgü örterler, her iki örgü ipek, yünlü ya da pamuk bir kurdele ile bağlanmıştır” (Klaproth 1814: 345, 346).

Çeçenler başlarını Kafkas başlığı ile örterler. Bu üst kısmı geniş kürk kenarlarla kaplanan bir başlıktır, ancak şapkaları Çerkeslerinkinden farklıdır. Şapkanın üst bölümü Çerkes şapkalarından daha basıktır (Wagner 1999: 168; Bronevskiy 2004: 185).⁵

3. Çeçen ve İnguşlarda Silah

Seyyah Julius Von Klaproth İnguşların silahları hakkında bize şu bilgileri aktarmıştır: “İnguşlar diğer Kafkasyalılar gibi giyinirler ancak onların silahları daha çekici ve kalitelidir. Tüm komşuları arasında sadece onlar kalkan kullanımını unutmamışlardır. Bu ahşap kalkanlar oval demir bantlarla güçlendirilmiş, deri ile kaplanmıştır. Kısa budaklı mızrakları sadece savunma amaçlı kullanılmaz aynı zamanda bir destek olarak hizmet eder ve böylece onların daha emin hedef almasını sağlar. İnguşlar diğer dağlıların aksine çoğunlukla at sırtında savaşır ve takdire şayan bir ustalıkla kalkan kullanırlar. Saldırganlıkları nedeniyle tehlikeli sayılabilecek boyutlarda yaralanmaları beklenirken, hünerli bir şekilde kılıç darbelerini bertaraf ederler ve çok az

çerkeska ile aynı renkte beşmet giyerler. Ayakkabıları genellikle yaş deriden imal edilmiştir (Narodı Kavkaza I, s.362).

⁵ Söz konusu başlıklar Çeçen kadınlar tarafından büyük bir maharetle yapılır (Kospev vd.-I: 362).

ufak yara alırlar. En önemsiz olaylarda kılıçlarını ellerine alırlar ama sadece kan davası veya düşmanı püskürtmek gibi zorunlu durumlarda ateşli silahlara başvururlar” (Klaproth 1814: 341).⁶

İnguşlar komşularına baskın düzenledikleri için mızrak, kılıç ve yay gibi savaş aletlerine önceden alışkındırlar (Kodzoev 2013: 117).⁷

1911 yılında bölgeye giden Stephan Graham karşılaştığı bir İnguş şefini bize şöyle tasvir etmektedir: *“Köyün hemen dışından bir İnguş şef bana kadar geldi. O iyi bir şahsiyetti. Siyah bir atın üzerinde dimdik oturuyordu; omzunun üzerinde yamçı asılıydı, fişeklikler gümüş ağızlıkla süslenmişti; cilalı deri kemerinde tabanca ve kama vardı. Gümüş bir kılıf içinde bir kılıç atının sırtı üzerinde uzanıyordu ve hafif bir zincir ile kemerine bağlanmıştı”* (Graham 1911: 140).⁸

Çeçenlerin elbiselerini elde silah, kemer de tabanca ve kama ayrıca fişeklik tamamlamaktadır (Sergeeva 1976: 158). Bu bilgiye paralel olarak seyyahlarda, Çeçenlerin silahsız evden çıkmadıklarını kemerlerine kama, sapları gümüşten kama ve silah taktığını, uzun bir kılıç ve omzunda hafif çakmak taşı tabancası, eski bir tüfek, kama ve uzun bir silah; bazen de mızrak ve kalkan taşıdıklarını aktarmışlardır. Ayrıca Çeçenlerin ellerinde topuz adı verilen bir sopa olduğunu ve sopanın sonunda üçgen uçları olan sabit bir demir top olduğunu söylemişlerdir (Abercromby 1889: 130; Wagner 1999: 168; Freygang 1823: 55).⁹ Çeçen çocuklarının elinde yay ve ok vardır (Abercromby 1889: 176).

⁶ Gildenstedt ve Henderson, Klaproth'a paralel olarak, Kafkas geleneklerine uygun bir şekilde silahlı olduklarını ve kalkan kullandıklarını not etmiştir (Gildenstedt 2002: 37); Silahları Çerkesleri anımsatmaktadır. Dışı deri ile kaplanmış ve demir bir çember ile bağlanmış ahşap kalkan ve olay esnasında bir savunma silahı olarak kısa uçlu mızrak kullanırlar (Bronevskiy 2004: 180); 19. yy'a kadar halk geleneğindeki kalkanları korumuşlardır. Kalkanlar tahtadan yapılmış, deri kaplı demir çemberle sağlamlaştırılmış ve oval biçimdeki levha ince metallere süslenmiştir (Blaramberg 2010: 315). En eski silahlardan biri olan koruyucu kalkanlar ve yay, atlı savaşçı için kullanışı rahattır. Uzun deri bir kayışla omuzlarına asarak taşırlar. Kalkanlar siyah, kahverengi ya da kırmızıdır (Çahkiev 2013: 233). Kendilerini Galgay olarak adlandıran İnguşlar hakkında Rus tarihçiler tarafından yapılan etnonimlere göre Galgay kelimesi “kalkanlılar”, “kalkanlı insanlar” kelimesinden gelmektedir (Kodzoev 2012: 133).

⁷ İnguşların silahları delici, kesici ve ateşli silahlardan oluşur. Yay ve ok kullanırlar. Kullandıkları en bilinen yay türü bileşik ve kompozit yaydır. Tek bir parça reçine edilmiş tendon, deri, boynuz ve akağaç ile desteklenmiştir. Bu yaylar 14. yy'a kadar yaygın olarak kullanılmıştır. Bileşik yay ve kompozit yay bazen özenli süslemelerle bazen ise akağaç (huş ağacı) veya deri (kösele, meşin) yüzeydeki bezemelerle ayrılır. İnguşlar mızrak ve ciridin atış aralığını uzatmak, darbesini ve isabetini güçlendirmek için atlatlı (mızrak fırlatıcı) kullanırlar (Çahkiev 2013: 224, 226).

⁸ Çeçenler ve İnguşlar deri kemer ve kayış takımı kullanırlar. (Studenetskaya 1898: 34). Kuzey Kafkasya halkları için üst omuz kıyafeti yamçıdır. Atlı süvari ve yaya için kullanışlıdır. Yamçı çan gibi aşağıya doğru genişlemektedir ve sol omuzda taşınır. Açık olan taraf sağ elin rahat hareket edebilmesi için sağ tarafa getirilir. Güçlü bir rüzgâr karşısında yamçı her iki eli kapatır. Kuzey doğu Kafkasya'da yamçı çuhadan yapılır. Yaz, kış yamçı giyerler (Blaramberg 2010: 315; Studenetskaya 1989: 16).

⁹ Kaması olmayan bir Çeçen erkek hiç görülmemiştir. Hançer, silah ve kılıç kılıfı kemerine takılı bulunmaktadır. Kılıç, Vaynah askeri ve fiziksel eğitim sisteminde merkezi bir rol oynar.

Ayrıca her Çeçen iyi bir binici, keskin bir silahşör ve iyi bir atıcıdır. Babadan oğula geçen silahları, kılıç ve kamaları en değerli varlıklarıdır (Baddeley 1995: 31).

Çeçenler tüfekle isabetli ateş ederler, iyi durumdaki silahlara sahiptirler ve sık sık yaya olarak dövüşürler (Bronevskiy 2004: 185). Çeçenler herhangi bir şey olmaksızın olağanüstü silahlar kuşanırlar (Blinskiy 2000: 21).

Yakob Reyneggs Çeçenlerin kıyafetlerinin kötü olduğunu ancak iyi silahlarına ek olarak hançer ve kılıçla silahlandırıldıklarını aktarmıştır. Sağlam çift deriden yapılmış 4 fut (30.5 cm) uzunlukta cirit ve 1 fut uzunlukta oval kalkan taşıdıklarını; geniş demir çember kalkanın dış kısmında çivili kısmı başlıkla; kalkanın iç kısmı ise ele sarılan deri kayışla sabitlendiğini not etmiştir (Atalikov 2010: 185).

4. İnguş Toplumunda Mezar Taşları

Seyyahlarımızdan Stephan Graham bölgede incelemelerde bulunduğu esnada mezar taşları hakkında bize çizimler ile tasvir ederek değerli bilgiler vermiştir: *“Yolun ilerisi şeflerin mezarlarıyla kaplıydı. Bunların birincisine gelmeden önce yaklaşık 3 mil yürüdüm; her mezar ölünün mirasını temsil eden kırmızı ve maviye boyanmış yüksek bir taşla işaretlenmişti. Müslümanların mezar taşlarını belirten taşlar dik duruyor, Hıristiyanların mezar taşları ise yere düz yatıyordu. Ölenin adı ve ünü hakkındaki bilgiler Gürcüce ve Farsça el yazısı ile yazılmıştı ve yazının çevresinde onu asilzade olarak tanımlayan pala, kama, tabanca ve kemerinde kılıç gibi farklı şeylerin küçük resimleri vardı. El yazısının üstünde ay ve yıldızlar vardı. El yazısı ve savaş sembollerinin altında eşyaları, çaydanlık, su kabı ve tespihinin ufak resimleri vardı. Resam ayakkabı kılıflarını ve çizmelerini, üzerinde uyuduğu kilimini de resmetmişti. İlk mezarın üstündeki taş bir insanoğlu şeklinde düzenlenmiştir; ay başını, yıldızlar boynunu, kılıç kollarını, çizmeler ayaklarını temsil eder ve bedeninin ortasında el yazıları vardır. Pek çok mezar taşının yanından yürüdüm, bazıları diğerlerinden daha büyüktü. Yakında, bir dağ sırasında, yüzlerce taşlar dolu bir mezarlık vardı ve onların hiçbirinde amblem işlenmemişti, isim yazılı değildi.”* (Graham 1911: 141, 142, 143)¹⁰

Klaproth mezarlar ile ilgili bize şunları aktarmıştır: *“Yıldırım tarafından öldürülen kişi için bir keçinin baş ve genişletilmiş derisine iliştiirdikleri bir direk dikiyorlardı. Şalha vadisindeki taştan inşa edilen yer altı mezarları hakkında olağanüstü hikâyeler anlatılmaktadır. Burada kitapların, bir altın şamdanın, değerli eşyalarla dolu bir sandığın, sağlam ve yaralanmamış olarak*

Silah ise Çeçenlerin özgürlük ve onurunu sembolize etmektedir. 60 yaşına kadar her yetişkin erkek bir savaşçı olarak düşünülür. Çeçenlerin silah kullanımı 17. yüzyıla kadar gitmektedir (Jaimoukha 2005: 148,159, 171, 173).

¹⁰ Eski dönemlerden beri İnguşlar taş oymacılığında zengin bir kültüre sahiptir. Özellikle mezar taşlarına altı köşeli yıldız, hilal, hayvan ve bitki resimleri yapmışlardır (Arslan 2000: 313); Andre Malraux, mezarlıklar, defin âdetleri ve mezar taşlarının bir medeniyet için kimlik göstergesi olduğunu belirtir (Şirin 2013: 41).

muhafaza edilmiş bir kadın ve bir erkeğin olduğu mağaraya dokuzkapı ile yol olduğu söylenmektedir.” (Klaproth 1814: 349).

İnguş mezarları ile ilgili bilgi veren diğer bir seyyah ise Ebenezer Henderson'dur: *“Mezarlar genelde ya yüksekliği dört-altı inç olan beyaz taştan mezar üstü anıtlar, ya da bu halka has olan kavgalarda ölmüş insanların savaş meydanında öldüğünü gösteren uzun ahşap direklerden oluşmaktadır. Bu direkler dışında artık ölmüş insanın kendi ölümünün öcünü alamasa bile kendi ailesinden olan insanların bu kanı yerde koymayacağını simgelemek için mezarın yanına ağaç dalları dikilmektedir.”* (Henderson 1826: 489).

Rus ordusunda görevli Alman Yarbay Şteder Kafkasya'ya 1781 yılında yaptığı yolculuk esnasında bu konuyla ilgili bize bilgi vermiştir: İnguşlarda mezar taşları toprağın üstüne dikilmiştir. Taşın doğu tarafında ölünün yerleştirildiği bir delik vardır. Delik daha sonra bir taş ile kapatılır. Kadınlar örgülü saçlarını taşın üstüne asmaktadırlar (Atalikov 2010: 220).

5. Çeçen ve İnguşlar'da Mimari

İnguş evlerinin birçoğunun kenarları örülü kompozisyonlardan oluşmaktadır, yaşam alanlarında ev, hayvan barınakları ve yiyecek ambarları vardır. Evler ayrı-ayrı örülü duvarların müsaade edeceği kadar birbirine yakın inşa edilmiştir. Bazıları ahşap, bazıları ise taştan olan ve saldırı zamanlarında içerisine sığınabilecekleri kısa mesafelerde kaleler veya 'savunma kuleleri' yapmışlardır. İnguşlar aşağıdaki düşmanı defetmek için bu kuleleri iyi şekilde taşlar ve diğer materyallerle güçlendirmişlerdir. Taş kuleler savunma amaçlı kullanılmış, savaş esnasında kadınlar ve çocuklar kulelerin alt tarafında korunmak için kalmışlar, erkekler ise üst tarafından savaşmışlardır. Bu kulelerin girişi kendilerinden sonra her türlü ilişkiyi kesmek için topladıkları merdiven vasıtasıyla çıktıkları üst kısımdadır (Henderson 1826: 486, 487; Gildenstedt 2002: 37).¹¹

¹¹ Çeçen ve İnguş mimarisinde taş yapılar 1.500 yıldan daha öteye tarihlendirilebilir. Taş kulelerin yüzlercesi binlerce yıllıktır. Zamanın yüksek teknolojisini ve sanat örneklerini yansıtan insan dehasının gerçek harikasıdır. Vaynah kuleleri farklı amaçlara hizmet ederler. Kulelerin konut olarak kullanımı 10. yy'a doğrudur. Kuleler yerleşim birimi, sığınacak bir yer, tehlike anında kale, savunma ve gözetleme amaçlı olarak kullanılır. Kuleler taypların sembolleridir. Her köy komşu kabilelerin baskınlarında kadınları ve çocukları korumak için dört köşeli kulelere sahiptir. Bronevskiy, Oset saldırılarından eşlerini ve çocuklarını korumak için inşa ettiklerini aktarmıştır. İnguşların evi ailenin büyüklüğüne bağlı olarak inşa edilir. Her kulede hemen hemen birkaç aile yaşar. İlk kat hayvanlar için ikinci ve üçüncü kat insanlar için kullanılır. İ. P. Şçeblikin ise ; “Savaş kuleleri yaygın olarak 5 katlıdır. 6 katlı olanlara da rastlanmaktadır. İlk kat tutsaklar, ikinci kat muhafız ve koruyucular için, üçüncü ve dördüncü kat aile ve koruyucular için, beşinci kat ise aile ve gözlem içindir” demiştir. Her aile sağır duvarlarla birbirlerinden ayrılan kendine ait bir odaya sahiptir. Kuleler birbirlerinden duvarlarla ayrılırlar ve her odanın kapısı ortak bir koridora çıkar. Her odanın çıkışı ayrıdır. Ancak duvarlarda iletişim kurmak için delikler vardır. Bir kaç kata sahip çimentosuz taştan yapılan bu kuleler genellikle derin vadilere, yamaçlara, kaya çıkıntılına veya sırtlarına çevredeki araziyi kucaklayacak şekilde zapt olunmaz sırtlara konumlandırılmıştır. Piramit şeklindeki 4-6 ve 10 sajen yüksekliğinde kuleler vardır. Kare kuruluştaki piramidal savaş kulesi 4x4 den 7x7 ye kadardır ölçüleri. Yükseklikleri 20-30 m dir. Kuleler genellikle 3 katlı dikdörtgen ve 6-1 5x 4-

Ataları ateşperest olan İnguşlar için ocak antik dönemlerde kutsaldır (Zyazikov 2011: 82). Ocak İnguş halk literatüründe eski ateş kültünün dışında ailenin birlik beraberliğini sembolize etmektedir. Yaz kış, gece gündüz sürekli bir ateş yanmaktadır. Üzerinde kazan bir zincirle asılı durmaktadır. Ocak sıcaklığı toplamak için ortada oyukla küçük kerpiç veya taş ile yükselmiştir. Geleneksel olarak 3 tip ocak vardır: birincisi dumansız merkezi ocak, ikinci dumanlı merkezi ocak üçüncü şömine. Dumanın çıkması için kullanılan delik odanın orta kısmına doğru ocağa en yakın şekilde yerleştirilmiştir. Kapı aralığından rüzgâr ateşi körüklemesin diye ocak merkeze yapılmamıştır. Ocak duvarlardan birine yakın veya köşeye yapılabilir. İnguşlar eski dönemde kilden seyyar ocaklar yapmışlardır. Kulelerde ocaklar küçük bir girinti içinde taştan inşa edilmiştir. Köz ve külün yayılmasını engellemek için taşlarla çevrilmiştir. Ocak üzerindeki çatı dumanın çıkışına göre düzenlenmiştir. Konutta ateş yirmi dört saat yanardı. Bu batıl inançla ilgilidir. Ateşi korumanın sırları vardı. Her akşam ev sahibi ocaktaki kuru demir kürekle toplar üstünü külle örter ve şöyle der: “Tanrım ateşi koru” veya “Tanrım bir asır boyunca yansın”. Antik ateş kültü ruhani ve dünyevi kültür kalıntısını korumaktadır. Nart destanlarında kahramanlar birbirlerini söyle selamlamaktadırlar: “ateşiniz sönmeyin”. Evin merkezindeki ocak ile arkaik, kutsal ve ataerkil yoğunlaşmayı göstermektedir. Ailenin sahip olduğu ocak aile ritüellerine göre sorunları çözmek içindir. Aile ocağının etrafında önemli sorunlar çözülür aile ritüelleri gerçekleşirdi. Ateş kültü ateş, nam, ev; rahip, saf adam kavram uyumunu doğrulamaktadır. Ateşe tapma ile beraber güneş ışığını yüceltme ortaya çıkmıştır. Atalar kültü ve ocak kültü İnguş köylerine yakın inşa edilmiş bodrum mezarlarında birleşmiştir. 20. Yıyın başında anne baba eviyle gelinin vedalaşması geleneğine tanıklık etmektedir. Ocağın üzerinde asılı olan zincire veda etmeye yaklaşırlar. Üç kez gelin başörtüsüyle ocağın etrafında dolaşır, aynı zamanda kız arkadaşları şarkıyla gen. Kadın ocağın kutsal külleri gibi doğurgan olsun diye ve aile ve kocasına kurum gibi bağlı olsun diye dönerler. Gelin ocağın sol tarafında 3 kez döner. Böylece gelinin evi ile bağlantısı kesilir. Ocak üstündeki zincire dokunması gelinin damadın evine resmi olarak girmesini simgeliyordu. Erkek evinde 3 kez ocağın sağ tarafında döndüğünüzde, yeni ocağa dokunduğunuzda o ailenin üyesi olursunuz. Ocak tüm aile üyelerini örgütleyen bir kültürdür. Aslında ocak yaşayanlarla özdeşleşmiştir. Bugün ocak kültü aile geleneklerinin ve akrabalık bağlarının korunması anlamına gelmektedir. İnguşlar dağdan ovaya taşındıklarında bile ocak zincirini saklamışlardır. Bugün bile bazı aileler tarafından emanet olarak saklanmaktadır. Sadece ocak değil aynı zamanda ocak zinciri, ateş, kazan hatta kül ve kurum kutsal

9 m dir. Bu kuleler siklon betondan inşa edilmiştir. Kulenin kapısı meşeden kapı veya taş ile kapatılmıştır. Kulede iki kanatla kapatılan birkaç ufak pencere vardır (Kospev vd.-I: 378; Jaimoukha 2005: 174, 175; Bronevskiy 2004: 181; Danilevskiy 1846: 138; Blaramberg 2010: 315; Dubrovin-I 1871: 412, 413; Kovalevskiy 2012: 76; Mujuhoev 2013: 166, 168, 170).

sayılırdı. İ. A. Dahkilgov ocak zincirinin kutsallaştırılması güneş kültüyle bağlantılı olarak İnguşlar'ın güneş ışığını güneş zinciri olarak adlandırdıklarını söyler. Birinin ocak üstündeki zinciri tutarken verdiği söz ant sayılırdı. Cinayet işleyen veya hırsızlık yapanlar bu zinciri tutuyorsa veya zinciri vücuduna sardıysa artık koruma altında sayılırdı. Ocak üstündeki zincire dokunmak kan davasını bile bitiriyordu. Bir kişi bir şey istiyorsa özellikle akşam yemeğinden sonra zinciri eliyle tutarsa isteği kabul olurdu. Ocak ve ateş yıldırımla ilişkili olarak verilmiştir. Yüce tanrı Sela'nın ateşini insanlara götüren Nart *Куркьо* Kazbek dağına zincirlenmesi miti de ateşle ilgilidir. Ateş ve ocak kültüründe ocaktaki ateşin sönmesi büyük talihsizlik olarak kabul edilirdi. Bununla ilgili "babanın ocağı sönsün" ya da "ailenin soyu tükensin" gibi beddualar vardır. Bir kuleye sahip olmak toplumda ocağa sahip olmak anlamına geldiği için statü sahibi olmak anlamına geliyordu. Yanan ocağa küfür etmek, söndürmek ve çöp atmak yasaktır. Ocak kültüyle ata kültü sıkı sıkıya birbirine bağlıdır. Geleneksel kültür anlayışlarında bir ev evreni simgelediğinden dolayı bu yer üstü dünya ile yer altı dünyası evin merkezinde yer alan ocak ve direği sayesinde birbirine bağlandığı düşünülmektedir. Yaşayan ve ölümlerin teması ocak aracılığıyla gerçekleşirdi. Bayramlarda ocağa bir nevi kurban olarak galuşki ve yağ konulurdu. Eğer ocak sönerse ruhun evden gideceğine ve huzurun, bereketin terk edeceğine inanılırdı. Mitolojik anlayışa göre, ölü ruhlar ocaktaki ateşteki yemekten pay alırlardı. Yemek ölümlere ulaşsın diye evin sahibesi aile yemeği başlamadan belli bir miktarını sembolik olarak ocağın ateşine koyardı ve ölümlere iyi temenniler de bulunur, onlardan yardım ve koruma dilerdi. Anlayışa göre, yaşayanların iyi veya kötü yaşaması ölümlerin isteğine bağlıydı. Buradaki ölümlere saygı kavramı insanın ahlakını da ölçüyordu. Söz konusu ritüeli düzenli olarak gerçekleştirilmeyen biri ayıplanırdı. Kişi ata ocağını söndürmeden yaşatan ruhları önünde sorumluluk duygusuyla yaşar (Dzarahova 2013: 192, 193, 194, 195, 196).

Evler ahşaptan yapılmış ve kil ile sağlamlaştırılmıştır, güzel bir şekilde beyaz kireç ile boyanmıştır. Odanın bir duvarında olan ateş yeri (ocak) çok iyi düzenlenmiş ve İngiltere'de olan düzenli köy evlerini andırmaktadır. Tüm şark evlerinde olduğu gibi evlerin çatısı yassıdır (Henderson 1826: 487). Ev yapımında vadi ve yüksek dağlardan taşıdıkları ahşaba muhtaçtırlar (Klaproth 1814: 343).

Dr. Friedrich Parrot misafir edildiği bir İnguş kulübesini şöyle anlatmıştır: "*Akasya ağacından yapılmış kulübenin çatısı düzdü, ışık, hava ve ocak için bir baca bulunuyordu. Kulübe temiz ve badanalıydı*". Ayrıca seyyah misafir olduğu bir İnguş evinde silahlar ve at koşumları görmüştür (Parrot 1846: 299, 300).

Çeçen evleri genellikle tek katlı, sazdan ve kerpiçten yapılı, evin çatısı düz olur. Ağaçlarla desteklenerek sağlamlaştırılan bu evlerin içi ve dışı temiz tutulur. Halı, kilim, yastık, minder, yorgan, bakır kaplar hazır bulunur (Baddeley 1995: 30).

Çeçen mimarisi ile ilgili en ayrıntılı bilgi Abercromby tarafından verilmiştir: “Çeçenlerin evleri Kürilerin ve Avarların evlerinden farklıdır. Evleri ahır üstüne kurulmamıştır. Doğrudan yerden kurmuşlardır. Evin verandası vardır. Ev kare şeklindeki tek bacaya sahiptir (Abercromby 1899: 123). Şali köyünün etrafındaki evler arı kovani hücreleri gibi birbirine yapışmış ve sivri bir tepenin üstüne kurulmuştur. Sıradan bir Lezgi köyü gibi bahçe ve meyve ağaçları vardır. Ev beyaz badanalı tek katlı bir evdir. Misafir odası ve verandası vardır. Atların ve diğer hayvanların kalacağı yerler evin biraz uzağındadır. İçerisi de badanalı ve çok temizdir (Abercromby 1899: 131). Ev diğerleri gibiydi. Uzun ve tek katlı binaydı, badanalıydı. Güneye doğru yapılmış verandası vardı. Ev bahçenin en sonundaydı çevresinde uzun bir duvar vardı (Abercromby 1899: 161). Üstü yöresel halılar ile kaplanmış ahşap bir divan vardır. Karşımızdaki rafta sürahiler, fincanlar ve bardaklar vardır. Evin duvarlarında kılıç, pistol, kama, çok sayıda kap ve tavalara asılıdır; diğer bir evde ise oyulmuş ahşaptan koltuk vardır, oda duvarların alt kısımlarına kadar kilimlerle kaplanmıştır” (Abercromby 1889: 131, 157, 161).¹²

Yakob Reyneggs ise Çeçen mimarisini şöyle tasvir etmiştir: “Çeçenlerin evi boştur. Kendilerine gerekenlerin dışında hiçbir şey yoktur. Tüm Kafkaslıların evleri gibi kötü taştan yapılmış, dışarıya kil-balçık ile sıvanmıştır. İçerisi erkekten ayrı yaşayan kadın ve çocuklar ve hayvan için oldukça geniştir” (Atalikov 2010: 185).

Gelişmiş kültürler ve medeniyetlerin din anlayışlarında ve mimarilerinde mabetler önemli yer işgal etmektedir (Güç 2003: 276). İnguşların dini mimarisi ile ilgili bilgiyi Ebenezer Henderson bize şu şekilde anlatmıştır: “Kalenin kuzey doğusunda bir yerde belirli bir yükseklik üzerinde gördüğümüz bir anıt aldığımız bilgilere göre İnguşlar tarafından çok sayılan ve tapılan tapınaktı ve bu sebeple biz komutandan aldığımız koruma ile beraber geldiğimiz ikinci günü oraya gitmeye karar verdik. Söz konusu yere vardığımızda binanın düzgün altıgenimsi şekilde 12 fit yüksekliğe sahip, 6 fit yükselen bir kubbe, güneye bakan bir revak (kemeraltı, sütunlu giriş) ve ikinin dörde olan bir kapıya sahip yapıtı olduğuna çok şaşırдық. Yapıtın içerisinde tavanın farklı köşelerinde Yunan işçiliğine sahip dört lamba, yerde ise aşağıya indikçe giderek daralan büyük bir diyafram vardı, meşale ışığı ile onu incelediğimizde onun ağzının bir taş parçası ile kapandığını, normalde ise açıkça

¹² Geleneksel köy planı güvenlik ve uygunluğa göredir. Hayvanları otlatmak için yeşillik alan, ekilebilir arazi ve yakınlarında su vardır. Evlerin ana maddesi yontulmamış taştır, ancak ağaç, kil ve saman da kullanılmaktadır. Kil ve çakıl taşı ile kaplarlar. Çeçenistan dağlarındaki geleneksel ev tipi düz çatılı ve tek katlıdır. Evlerin dışı badanalıdır. İçerisi nispeten temiz ve aydınlıktır. Camlar çerçevesizdir. Ama pencere kapaklarıyla rüzgârdan korunur. Kapı genelde güney ve doğuya doğrudur. Odalardan birisi konak içindir. Çeçenlerin ilk olarak yaşadıkları evler ahşap ev şeklindedir (Jaimoukha 2005: 179; Danilevskiy 1846: 138; Blaramberg 2010: 315; Kospev vd.-I 358; Dubrovin-I 1871: 413). Çeçenlerde geleneksel ahşap oymacılık ve kilim dokumacılığı gelişmiştir. Silahlarını, kılıçlarını, hançerlerini duvara asarlar. Duvarları tamamen halı ile kaplarlar (Jaimoukha 2005: 167, 170, 171, 180).

belirgin halde gördüğümüz üzere aşağıdaki başka odalara götüren bir kapı olduğunu fark ettik. Askerlerden ikisi yolu temizledikten ve diyaframın başından sonuna kadar loş koridorun sadece beş veya altı fit olduğunu gördükten sonra biz birer birer aşağıya indik, çünkü koridor sadece normal boyutlarda olan bir insanın güçlkle geçebileceği büyüklükte idi. Aşağı indikten sonra daha fazla meşale yaktığımızda orada yan yana üstü açık tabutlarda ayakları doğuya doğru olmak kaydı ile üç cesedin olduğunu gördük. Onlar sadece kısmen çürümüştü, dokunduğumuzda cesetler sertti, adeta etraftaki havanın etkisi ile mumyalanmışlardı. Cesetlerin büküldüğü ipek kumaşlar paçavraya dönüşmüş, fakat tabutların ahşapları yeteri kadar sağlam idi. Onlardan ikisi kadın, biri ise erkek cesedi idi. Bu koğuşun karşı tarafına geçtiğimizde insan cesetlerinin olduğu duruma benzer durumda bir birinin yanında uzanmış tavşan ve tazi cesetlerini bulduğumuzda çok da şaşırmadık. Onların buraya nasıl geldiğini tahmin etmek çok zor, bir tek onların buraya cesetleri gömenler tarafından insanın en son noktaya kadar kendi avını kovmasını simgeleyen bir sembol olarak koyulması ihtimali vardır.”(Henderson 1826: 487, 488).

6. Çeçen ve İnguş Kavimlerinde Günler ve Aylar

Çeçen, İnguş ve Tuş dillerinde iki si (sin; sini; sch), üç koe (xo; xaa; xuoa), beş pchi (phxi-) dir (Gildenstedt 2002: 325; Abercromby 1889: 318). Çeçenlerin günlere verdikleri bu isimlendirme Rusların isimlendirmeleri gibidir. Salı günü şinera iki anlamına gelen ş kelimesinden, Çarşamba kara ko kelimesinden, Perşembe ju kelimesinden, Cuma İslamın kabulüne kadar phi kelimesinden phera, Müslümanlığın kabulünden sonra Çeçenler Arapça Farz kelimesinden Perespi olarak kullanıldı. Arapça ف (fu) konuşmada pi olarak telafuz edildiği için farzski kelimesi dağlarda pariski düzlükte pereski olarak kullanılmıştır (Klaproth 1814: 347; Laudaev 1872: 57, 58; Kutlu 2005: 64; Klimov-Halilov 2003: 280, 281, 285, 286, 287, 288).¹³

	İnguşça	İnguşça	İnguşça	Tuşça
Pazar	Kirende	Khirandi	Kirandi	Kwira
Pazartesi	Orschoat	Ourşuotdi	Orşot	Zeanah
Salı	Schinara	Şinaradi	Şinara	Schinahae
Çarşamba	Kara	Gäradi	qāra	Kohe
Perşembe	Jere	Jearadi	Jera	Heuch
Cuma	Baraske	Phräskidi	Pāraska	Baraske
Cumartesi	Schaat	Şuottadi	Şuot	Schabat

¹³ İlk Vaynah tarihçisi Umalat Laudaev 1828 yılında doğmuş ve Rus ordusunda hizmet etmiştir. “Çeçenskoe Plemya (S Primeçaniyami)” Çeçen kabilesi isimli bu çalışma Çeçen tarihi ve kültürü hakkında yapılmış ilk modern çalışmadır (Jaimoukha 2005: 25).

	Çeçence	Çeçence	Çeçence	Çeçence
Pazar	Kirra	Kirinde	Khiran de	Kirinde
Pazartesi	Orsohoet	Orşot	Orşuot de	Orşuot
Salı	Schinara	Şinera	Şinare de	Şinara
Çarşamba	Kare	Kara	Gaara de	qaara
Perşembe	Jare	İera	Jeara de	Jear
Cuma	Baraske	Pereski	Phêraska de	Pereska
Cumartesi	Schaät	Şabat	Şuot de	Şoata

Ocak	Antehera but	Temmuz	Schilim but
Şubat	Baistehalcharim	Ağustos	Gurinehalcharim but
Mart	Mort but	Eylül	Gurinejukerim but
Nisan	Ualal but	Ekim	Gurinetaharim but
Mayıs	Bästi but	Kasım	Ainihalcharim but
Haziran	Jukere but	Aralık	Tschile but ¹⁴

Çeçenlerin gün adlandırmaları tanrıların isimlerinden gelmektedir. Pazar, pazartesi, Cuma ve cumartesi doğrudan Gürcüce'den uyarlanmıştır. Tanrılara festivaller ve ritüeller genellikle Pazar ve Çarşamba günleri yapılmaktadır. "But" kelimesi ise ay anlamına gelmektedir (Jaimoukha 2005: 154).

¹⁴ Pazar günü anlamına gelen "kvirende" kelimeleri Gürcüce'den Çeçenceye geçmiştir. Gürcü dilinde "Cuma anlamına gelen "paraskevi" kelimesi Çeçenler'e "peraska" biçiminde geçmiştir. Hıristiyan azizlerinden "Aziz Praskovi"nin adı Gürcü ve Çeçen dillerinde cuma gününün adında yaşamıştır (Tavkul 2000: 102); Çeçence de Hıristiyanlığın izleri haftanın günlerinde görülmektedir: Gürcüce Pazar kvire kvirenda, Cuma paraskevi pireske olarak geçmiştir (Dubrovin-I 1871: 383); A. N. Samoyloviç İdil-Ural, Kuzey Kafkasya ve Kırım bölgelerindeki halkların haftanın günlerinin adlarını karşılaştırarak inceledikten sonra, bu adların farklı kültürlerin (Hıristiyan, Yahudi, Müslüman ve putperest) kesişmesi sonucu ortaya çıktığını, bu adların Hazar Kağanlığı döneminde Kuzey Kafkasya'da oluşmaya başladığını ve İdil-Ural bölgesinde oluşmaya devam ettiğini ileri sürmüştür (Davletşin 2013: 133); A. Zajaczkowski: Cuma kelimesi hem Troki *baraski*, hem de Haliczayne biçimlerindeki adlandırmalarda Kafkas dillerinde teyit edilmiştir: Yunan-Bizans kökenli *paraski*, *paraskebi* ve İran-Fars kökenli *adne*, *azne*; Çuvaşlarda *ernekun*. "Musevi unsur Cumartesi adlandırmasında temsil edilir: Karaimlerde *şabatk'un* vardır ve aynı şekilde Kumanlar (*şabatkün ve ulu kün*) ve Kafkaslardaki hemen tüm Türk etnik toplulukları (Kumuklar, Karaçaylar, Balkarlar) ve de Çuvaşlar *şemat*, *şumat* biçimine sahiptir" şeklinde konuyu açıklamıştır (Zajaczkowski 2005: 129). Hazar Musevi uygulamalarının etkisine bakılacak olursa İbranice *şabbat* 'Cumartesi' Kumanca'da ve Kumanca'dan inen Karayca'da bulunur. Ermeni-Kumanca'da *şapat' k'un* vardır. Bu kelime Kuzey Kafkaslardaki çağdaş Kuman Türk lehçelerinde durmaktadır. Örneğin Karaçay-Balkar *şabat kün* vardır (Golden 2005: 60,61). Konuya Klaproth da dikkat çekmiş, cumartesi kelimesinin kesinlikle Sabbath kelimesinden geldiğini aktarmıştır.

ÇEÇEN VE İNGUŞ TOPLUMUNDA MANEVİ KÜLTÜR

1. Çeçen ve İnguşların Genel Karakteri

Julies Von Klaproth'un İnguşlar'ın karakterleri ile ilgili gözlemleri oldukça ilgi çekicidir: *"Onlar sen onları aldatmadığın sürece çok kolaylıkla insanlık ve hoşgörü yoluyla kazanılırlar. Hatta şu anda işgalci olarak düşündükleri Ruslarla oldukça dostane bir zeminde yaşıyorlar (Klaproth 1814: 350). Özgürlük, ciddiyet ve vahşilik bakışlarında ifade edilir. Mizaçlarında şiddet vardır ancak kolay yatışırlar, tüm tutkularını gizlemeden ve kısıtlamadan gösterirler. Hayatlarında hatanın en büyüğü korkularını belli edecek en ufak bir belirti göstermeleridir. Bir diğerinin iradesine boyun eğmeyi tercih etmezler (Klaproth 1814: 344). İnguş ve Kist kadınlar oldukça güzeldirler. Kızlar sağlıklı ışıltamaktadırlar, çok canlı, meraklı ve güler yüzlü mahlûklardır"* (Klaproth 1814: 345).

Stephen Graham ise karşılaştığı bir İnguş şefini iyi bir şahsiyet, kaşları ve saçları siyah ve gür, gözleri keskin ve hâkim olarak tasvir etmiştir (Graham 1911: 140). Sert, sağlam, çalışkan, cesur olarak bilinen İnguşları Henderson, düzlüklerin kuzeyinden gelen akınlarla taciz eden Kabardinler ile zaman zaman meydana gelen bazı çatışmaların dışında herhangi bir düşman tarafından rahatsız edilmeyen, bağımsız bir ruha sahip olan ve önemsiz durumlarda dahi sonu ölümle biten tartışmaları çıkarmaktan kaçınmayan bir halk olarak aktarmıştır (Henderson 1826: 484; Kodzoev 2013: 117). Yakob Reyneggs'e göre ise Çeçen genç kızları canlı, neşeli, oynak; kadınları ise istisnasız hastalıklı gibi görünmektedirler (Atalikov 2010: 185).

Moritz Wagner ise Çeçenleri şöyle betimlemiştir: *"Çeçenler, cesur tavırlarıyla benzedikleri Çerkeslerle aynı yüz ifadelerine sahip değildirlere ve bana Çerkeslerden daha az memnun edici göründüler. Tavırları o kadar asildir ki, bu haydut liderlerinin yüzüne zevkle bakmaktan insan kendini alamıyor. Daha koyu Çeçen yüzlerinde ise, daha büyük bir enerji ve daha uğursuz, tehdit edici bir ifade vardır. Birçoğunun gözlerinde gördüğüm kurnazca parıltılardan ve kana susamış ruhlarından dehşete kapıldım. Bir Çerkes özdeninin konuk severliğini ve dostluğunu emin bir şekilde kabul ederken, bir Çeçenin beni köyünde ağırlandı için yapacağı daveti asla kabul etmezdim. Genel olarak konuşacak olursak, Esirlerine çok sert davranırlar"* (Wagner 1999: 167, 168).

Şan ve şeref kazanmak için tek yolu savaşmak olarak gören Çeçenler her türlü cesaret ve atılganlığı sergileyerek savaş alanlarında sınırlarını zorlarlar. Sonucunda şan ve ün elde ettikten sonra saygı ve etkililikte beraberinde gelmektedir. Çeçenler atik, cesur, sert, düşmanlarına karşı korkulu ve kurnazdırlar (Baddeley 1995: 32). Çeçenler savaş meydanında hırs olarak adlandırılan atılganca cesaretle kendilerini savunurlar. Yirmi kişiye karşı bir kişi kalsalar bile asla tutsak olmazlar (Bronevskiy 2004: 185).

Çeçenler yakışıklıdırlar, çabuk sinirlenirler, zapt edilemezler (Blinskiy 2000: 21). Çeçenlerin karakterlerinde elementler çıkarıcılık, şüphecilik, inti-

kamdır (Nadejdin 1869: 110, 111). Çeçenler sahip oldukları silahla doğarlar ve vatanlarının cesur savunucularıdır. Sertlik, cesaret ve vahşilik özellikleridir (Dubrovin I 1871: 371). Çeçenlerin hayat tarzları cesur haydutlar gibidir (Bronevskiy 2004: 185). Kendi meziyetleri ile gururlu ve onurludur. (Kavkaz, age, s.205). Çeçenler başlıklarını alınlarının üzerine çektiklerinde, bu dağlıların vahşi ve uğursuz görüntülerinin etkisi daha da artmaktadır (Wagner 1999: 168). Abercromby karşılaştığı Çeçenlerde çok azının Rusça veya Tatarca bildiğini, eğer bir Çeçen başka bir dil biliyorsa bunun mutlaka Rusça olduğunu yazmıştır (Abercromby 1889: 124).

a) Fiziki Özellikler:

İnguşlar çok zayıftırlar, ancak iyi yetişmişlerdir, hızlı, güçlü ve yorulmak bilmezler (Klaproth 1814: 344). İnguş ve Kist kadınlar küçük, güçlüdür (Klaproth 1814: 344). Öndeki saçları sadece alınının yarısını örtmek için kısa kesilmiştir ve onu dikkatlice bütün alna yayıyorlar. Baş tarafını engellemek için, geriye doğru omuza düşen örgü örürler; ancak evli kadınlar sadece iki örgü örürler, her iki örgüyü ipekle veya yünle, pamukla bağlarlar ve bağlayıp yukarıda toplarlar (Klaproth 1814: 345).

Seyyah misafir olduğu bir Çeçen evinin sahibesini uzun boylu, güzel görünümlü, bir Çeçen erkeğini ise ince uzun boylu, gaga gibi burnu olan güzel yüzlü bir adam olarak tasvir etmiştir. Çeçenler uzun boylu ve temiz görünümlüdürler, bazılarının burnu sivri bazılarının ki ise düzdür. Çok azı sarı saçlı ve açık renk gözlüdür. Neredeyse hepsi yalınayaktır. Çeçenler görünüş olarak Avarlar ve Lezgilerden daha güzeldirler (Abercromby 1889: 123, 130, 131).

Çeçenler uzun boylu, kıvrak, ince ve sağlam yapıdırlar (Baddeley 1995: 32). Yakışıklı, güçlüdür, uzun boylu, ince, keskin yüz hatlı, kararlı bakışlara sahiptirler. Hareketliliği ve çevikliği ile hayran bırakırlar (Blinskiy 2000: 21). Çeçenlerin dış görünüşlerinde farklı bir canlılık ve çeviklik vardır (Nadejdin 1869: 110).

Seyyah Çeçenleri şöyle tasvir etmiştir: *“Çeçenlerin yüzleri Çerkeslerinkine göre daha ince ve uzundur. Siyah sakalları, Araplar ve Türkler gibi diğer Doğululardan daha seyrekdir”* (Wagner 1999: 168).

b) Misafirperverlik:

Konukseverlik tüm Kafkas toplumunda kutsal bir kurumdur. Çeçen toplumunda misafirperverlik misafire derin saygı etrafında gelişmiştir. Vaynah toplumunun sosyal hayatında oldukça önemlidir (Jaimoukha 2005: 141).

Klaproth İnguşların misafir haklarının gözetilmesinde, ortak mülklerin sahiplenilmesinde, kaderin önlerine çıkardıklarını beraberce paylaşmada kendini medeni sayan biz Avrupalılardan bile daha insani davranırlar tespitinde bulunmuştur (Klaproth 1814: 344).¹⁵

¹⁵ “Seyahat yazarları başka diyarda gördüklerini kendi anlayışları ve değer yargıları çerçevesinde değerlendirirler. Seyyah içinde yaşadığı toplumun kültürünü yansıtır ve karşılaştırma

Dr. Friedrich Parrot, İnguşların kendilerine temiz bir kulübe verdiğini misafirperver olduklarını, tercümanın ise masum, kendine güvenen ve açık sözlü olduğunu aktarmıştır. Seyyah misafir olduğu başka bir İnguş evine girdiği anda ateşin önünde yemek yiyen 3 kişinin kendisiyle mütevazı yemeklerini ve en iyi yastıklarını paylaşmak istediklerini aktarmış, bu anlamlı ve güzel daveti geri çevirmenin mümkün olmadığını aktarmıştır (Parrot 1846: 300). *“İnguşlar Assa üzerinde yaşayanlardan çok daha misafirperverdirler ve yabancılara karşı naziktirler. Bazı gelenek ve göreneklerini Çerkes ve Oset-lerden almışlardır. Eğlencelerde ev sahibi misafirlerin başında bekler ve sadece kendisine verilenleri yer. Ev sahibi koyunun kafasını ve göğsünü misafirlerin önüne koyarlar. Misafirler ilk önce eti yerler daha sonra etin suyunu içerler”* (Klaproth 1814: 348, 349).¹⁶ Çeçenlere misafir olan Abercromby karşılaştığı durumu bize şöyle aktarmıştır: *“Ev sahibi bizim geleneğimize göre misafirler, çerkeskalarını, kamalarını ve çizmelerini rahat etmek için çıkarabilirler. Biz onun dediğine uyduk. Kendisi hiç rahat etmiyordu, oturmasını istedim. Ev sahibi bunun kural ihlali olduğunu, ev sahibinin misafirlerin karşısında ayakta durması gerektiğini söyledi”* (Abercromby 1889:132).

2. Çeçen ve İnguş Toplumunda Dans

Kafkas dansı başlangıçta dini bir ritüel olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra ritüellerin bir kısmını devam ettirerek bir kutlamaya dönüşmüştür. Zengin milli malzemelere dayanan dans özellikle dans müziğine düşkün olan Vaynahların hayatında özel bir yere sahiptir (Jaimoukha 2005: 194). *“Dans metotları Kafkasya'nın diğer yerleşimcileri arasında karşılaşılmadığı için kendilerine tuhaf geliyor. Dansa düşkünlüdürler. Partide büyük bir dairede şarkı söylüyor ve çift kamışlı üflemeli çalgı ve tulumun eşlik etmesiyle en genç ve yetenekli dansçılar hünerlerini gösterirler. Onlar birbirini seçer ve farklı tehlikeli pozlara sokar ve her türlü eski figürleri peş peşe yaparlar. Bütün dansçılar oynadıktan sonra ortalığa toplanır yüksek sesle alkışlar ellerini birleştirir şarkılar söyler ve uzun bir süre hep beraber oynarlar. Sonra hızlıca büyük bir coşkuyla daireler oluştururlar, bu daireler genişler ve daralır daha sonra yine başladıkları gibi tehlikeli pozlarla oyunu bitirirler. Her iki cins birlikte dans etmezler. Kadınlara gelince onlarda bu eğlenceden uzak kalmamak için kör bir müzisyen bularak erkeklerden biraz uzakta kendilerince eğlenmeye devam ederler. Geleneklere karşı gelmeden ve karşı cinsin görmeyeceği şekilde oynamaya ve eğlenmeye devam ederler”* (Klaproth 1814: 346; Henderson 1826: 486).¹⁷

yaparak kendi kültürü ile çatışan olgulara dikkat çeker” (Akan 2011: 196); “Seyahat anlatımlarının ortak yanlarından biri gözlemedikleri toplum üzerinden kendi toplumlarına ya da kendi toplumları üzerinden gözlemedikleri topluma bakmalarıdır. Bu yüzden de aslında her seyahat, seyyahın kendine yaptığı bir yolculuğa dönüşür” (Şirin 2013: 40).

¹⁶ Assa nehri İnguşetya'nın 3 önemli nehrinden biridir ve Ceyrahski bölgesindedir.

¹⁷ Kafkasya'da yapılması hoş karşılanmayan davranış biçimlerinin oluşturduğu gelenekler “sakınma” gelenekleri olarak adlandırılmaktadır. Bu sakınma gelenekleri sadece geleneklerin muhafazakârlığı sebebi ile değil, ataerkil ve feodal toplum düzenindeki sosyal fonksiyonlar

Yakob Reyneggs İnguş dansını şöyle tarif etmiştir: “Dansları önce tehlikeli bir atlayışla başlamaktadır. Sonra çok sayıda dansçı bunu tekrarlamaktadırlar. El ele tutuşurlar, şarkı söylerler, bazen kopan bezen birleşen daire oluştururlar sonunda ise dansın başlangıcındaki gibi tehlikeli atlayışlarla son bulur” (Kodzoev 2013: 121).¹⁸

Çeçenlere misafir olan Abercromby Çeçen dansını bize şöyle aktarmıştır: “Birkaç dakika sonra ev sahibi hazırlanarak elinde ud, açık sarı zengince işlenmiş eşarpla başını ve omuzlarını örtmüş uzun boylu beyaz giyinmiş güzel bir kadın olan komşusu akordeon ile geldi. Birkaç kadın ve aynı miktarda erkek gelmişti. Dans etmek için küçük bir alan kalmıştı. Bu ev sahibini yıldırma-
madı ama çok terledi. Çerkeskasını çıkardı. Yürüyerek bir çember çizerek başladı, çemberi çizerken tekme attı, zıpladı ve çok hızlı atladı. İki kolunu kucaklamak ister gibi açtı, sonra sağ kolunu omuz hizasına kadar katladı ama sol kolu açıktı. Ellerini açtığı sıra dışında bu şeyleri yapmak dışında kafasını ve tüm bedenini öne eğmişti. Devam ettiğinde tekmeler, atlamalar, zıplamalar daha sert oldu, o kadar sıcak bastı ki durmaya mecbur kaldı. Diğerleri uzun ve devamlı şekilde ritim tutturmak için alkışladılar. Biraz soğuduğunda akordeon çalan güzel bir müzisyen eşliğinde aynı anda farklı bir dans ile başladı. Hareketler yavaş ve ölçülüydü. Figür kadının peşinde erkek diğerinin arkasında bir çember oluştururlar. Zaman zaman kollarını uzatırlar ve aşklarını jestleriyle ifade ederler. Partneri akordeonu kızın başına yakın bir seviyede tutar ve tüm hünerleriyle oynar. Kızın adımları çok kısadır ve hareketleri oldukça zariftir. Oldukça kolaylıkla ve esneklikle dans etmekten ziyade kayarcasına ilerliyor gibi görünür ve zarafeti kişiselleştirmiş görünür. Ancak tüm zaman boyunca yüzünü aşağıda tuttu ve yüz kaslarını hareket ettirmedi. Bu bittikten sonra küçük bir çocuk performans için çağırıldı. İlk başta biraz utandı, ancak çok geçmeden sıçramaya ve atlamaya başladı. Onun adımları ev sahibininkinden farklıydı. O daha ısrarlı başına öne eğdi ve tüm zaman boyunca adımlarına baktı. Hareketleri her zaman hızlı, hafif ve zarifti. Genel olarak çok ilginç bir gösteriydi” (Abercromby 1889: 132, 133, 134).¹⁹

Abercromby bir gece kalmak için misafir olduğu bir Çeçen evinde bir dans gösterisini kaydetmiştir: “Dans etmesi için bir çocuk getirdiler. Bir pandur ve lavta çaldılar. Çocuk yalınayak dans etti. Kafası ve kolları aşağıya

sebebi ile de korunmuştur (Tavkul 2007: 364, 376). Dansları kendilerine özgüdür. Dairenin etrafında oturan seyirciler kaval, gayda veya flüt eşliğinde şarkı söylerler, onların gücünü ve sanatını ortaya çıkartmak genç dansçıları coşturur; bu esnada her kim isterse takla ve başka hareketleri sergileyebilir (Blaramberg 2010: 319).

¹⁸ İnguşların dansı Lezginka'yı hatırlatmaktadır ve genellikle bu dans bir kız bir erkek iki kişi tarafından icra edilir. Bir çember oluşturulur katılımcılar müziğin temposuna uyarak el çırparlar. İlk çift dansı bitirdiğinde bir sonraki delikanlı hafifçe zıplamaya başlar ve çemberden ayrılır. Çemberdeki genç kızlar ise çıkmayı beklerler (Grabovskiy 1876: 48).

¹⁹ Çeçen geleneklerine göre köye bir misafir geldiğinde misafir dans partisi boyunca köylülere tanıtılmaktadır (Jaimoukha 2005: 142).

doğruydu. Aynı zamanda dinç ve çevikti. Sonra genç bir adam geldi daha önce tarif ettiğim gibi dans etti” (Abercromby 1889: 157).²⁰

3. Çeçen ve İnguş Toplumunda Din

Vaynahların ataları tarih boyunca pek çok dini kabul etmişlerdir. Geçmişin izleri ise hala ayinlerinde ve arkeolojik buluntularda görülmektedir (Jaimoukha 2007: 111).

a) İnguşlarda İnanç:

İnguşlar inanç ve törenlerini İslamiyet’i daha önce kabul eden Çeçenlerden daha fazla korumuşlardır (Jaimoukha 2007: 111). Çeçen-İnguşlar Hıristiyanlık ile Gürcüler aracılığıyla, 17. yy ortalarında ise Dağıstanlılar vasıtasıyla İslamiyet ile tanışmışlar, İslamiyet’in Şafi mezhebine mensup olmuşlardır (Tavkul 2007: 173). İslamiyet’i kabul etmeden önce putperest olan Çeçenler arasında Gürcü Kralı David ve Kraliçe Tamara zamanında Hıristiyanlık yayılmaya çalışılsa da başarılı olamamışlardır (Sultanoviç 1993: 245).

19. yüzyılın ilk yarısına kadar Pagan inancına sahip olan İnguşlar söz konusu tarihten itibaren yavaş yavaş İslam inancını kabul etmeye başlamışlardır. Seyyahlardan aldığımız bilgiler de bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Henderson, İslam inancını kabul etmelerinde komşuları Çeçenlerin etkili olduğu bilgisini vermiştir (Henderson 1826: 484; Telfer-II 1876: 7).²¹

İnguşların dini pagan olan Osetlerin inancına benzemekle birlikte Hıristiyanlık ve paganizm karışımıdır. İnguşlar yüce varlığa, Déammeh’e, Ghalgarr’a seslenmişler ve tapmışlardır (Telfer-II 1876: 8). Oset komisyon tarafından istihdam edilen Rus Misyonerler onları Grek kilisesine döndürmeye itina etmelerine rağmen İnguşlar bu dine karşı çıkmaya devam etmişlerdir. İnguşlar’ın dini son derece basittir; Dale adında bir tanrıya ibadet etmişler, ancak bir azizleri olmamış ve dini bir ibadet olarak olmasa da Pazar gününü kutlamışlardır.²² Ayakları içeriye ters çevrilmiş halde olan birçok cinlerin varlığına; ruhun ölümsüzlüğüne; vücudun yeniden hayat bulacağına ve gelecekte bazı günahkârların günahlarına göre cezalandırılacaklarına inanmışlardır. Toplumdaki din adamı evlenmemiş ve kutsallığıyla bilinen “Zanin Stag veya saf adam” olarak adlandırdıkları yaşlı bir adamdır. İnguşların günlük olarak ve aynı zamanda da yemekten önce okudukları

²⁰ Pandur: Pandur geleneksel telli müzik aletlerinin en eskisi, en yaygın ve Vaynahların gözdesi olarak düşünülür. Çeçen halk müziği genellikle antik panduru içeren milli enstrümanlarla oynanır (Jaimoukha 2005: 192).

²¹ İnguşların İslamiyet’i kabulünde komşuları Çeçenlerin ve Dağıstanlıların etkisi vardır. (Tumanov 1887: 207). İnguşların İslamiyet’i kabulü Şeyh Kunta Hacı zamanındadır.

²² 1745 yılında Moskova’dan Osetya’ya giden bir misyoner heyeti, Hıristiyan iken paganizme dönmüş Osetleri tekrar Hıristiyanlığa döndürmeye başlamıştır (Tavkul 2007: 162). Pagan dönemlerden günümüze kadar gelen Dêla veya Dâla kelimesi yüce veya kadim ilah anlamına gelmektedir. İslam dini ile birlikte Çeçenler tarafından Allah karşılığında kullanılmaktadır. Çeçenler dâle, İnguşlar dâla, Tuşlar dale demektedirler (Alieva-Nunuev 2009: 48; Kutlu 2005: 61; Gildenstedt 2002: 324).

duaları olmuştur. Ayrıca inançları gereği kurban kesmişler ve kutsal yerleri ziyaret etmişlerdir (Klaproth 1814: 346, 347; Henderson 1826: 485).²³ Zanin Stag bir rahiptir. Belirli zamanlarda Zanin Stag için kurban keserler. Zanin Stag dağların derininde bulunan eski bir taş kilisede yaşamaktadır. Kilisede taş heykeller, yazıtlar, kemerin altında ise çok sayıda kitap bulunmuştur ve kimse yaklaşılmaya cesaret edemez (Gildenstedt 2002: 37).

İnguşlar Hıristiyanlığın izlerini saklamaktadırlar. Pazar günü dinlenirler ve ibadet etmezler (Gildenstedt 2002: 37). Pagan ve Hıristiyan törenlerini devam ettirmişlerdir; domuz eti yemişler, oruç tutmuşlar, kiliseye saygı duymuşlardır (Bronevskiy 2004: 180). Ayrıca doğu Hıristiyanları ile aynı zamanda oruç tutmuşlardır. İlkbahar da büyük, yazın ise küçük perhizleri vardır ve hem haftanın ilk günü hem de üçüncü günü dinlenmişlerdir (Gildenstedt 2002: 37, 485, 486).

İnguş toplumunda antik Hıristiyanlığın izleri alışkanlık ve geleneklerinde fark edilmesine rağmen aralarında pagan inancına sahip olanlar da bulunmaktadır. Hatta İnguşların Pazar ayinini ve Grek kilisesinin bayramlarını da kutladıkları bilinmektedir (Wagner 1854: 48). Biri baharda biri sonbaharda olmak üzere iki oruca sahiptirler.

Alman seyyah Yakov Ştelin ve Alman Yarbay Şteder İnguşlar'ın İslam veya Hıristiyan öğretilerine sahip olmadıklarını, ancak bir tanrıya ve bütün mahlûkları yaratan bir yaratıcıya inandıklarını, Pazar günleri dinlendiklerini, yılda iki kez 6 Şubat ta ve yazın oruç tuttıklarını ve hasattan sonra her yıl kilise kalıntılarının olduğu kuzeydeki bir dağa kurban sunduklarını ve bu dağlık bölgelerin uzak yerlerine ibadet için gittiklerini aktarmıştır (Atalikov 2010: 164, 220).

Yakov Reyneggs ise İnguşlar'ın 7 hafta Paskalya'da oruç tuttıklarını, bu zaman boyunca et, süt, yağ, yumurta ve balık kullanmadan ayakta kalmaya özen gösterdiklerini aktarmıştır (Atalikov-III 2010: 186).

İnguşlar kutsallık atfettikleri bir taş ve yıldırımın çarptığı bir ağaca yemin etmişlerdir. Hırsızlık ve cinayet durumunda gerçekleştirdikleri en ağır yeminlerini, paskalyadan önceki büyük perhizin üçüncü haftasının cumartesi gününde ölüler bayramında ederler. Cinayetle suçlanan kişi, mağdurun mezarına gider, mağdurun ve ailesinin gelecek dünyada kölesi olacağına yemin eder. İnguşlar şu anda nadir olarak kullandıkları bir yemin vardır: *"En güçlüye yemin ederim, kutsal Mikail'e ve Tzomady Kovzad'a, kutsal tuttuğumuz mekâna vb... bu yemini tutmazsam atalarımın mezarını görmeyim ve kemiklerim yabancı topraklarda çürüsün, beni besleyen toprak artık beni beslemesin, susuzluğumu gideren su yerinde kurusun, nefes aldığım hava bana ve tüm akrabalarımın her türlü keder verici hastalığı getirsin, gökyüzü*

²³ İnguşlar kurban sundukları ve dua ettikleri yıkık taş anıtlara sahiptirler (Blaramberg 2010: 313).

bana hastalık yağdırsın ve temiz olmayan tüm hayvanların, köpeklerin, kedilerin kanı atalarımın ve benim mezarlarımıza dökülsün” (Telfer-II 1876: 8,9).

1843 yılında bölgeye seyahat eden Dr. Moritz Wagner ise çok doğru bir tespit yaparak İnguşların sadece küçük bir kısmının Müslüman olduğunu ve Lezgiler ile Çeçenler kadar dindar olmadıklarını, komşuları Osetler gibi dine karşı oldukça kayıtsız görünmelerine rağmen bazı gizli dini ayinler yaptıklarını not etmiştir (Wagner 1999: 137, 138).²⁴

Kafkaslarda hala kilise ve manastır kalıntılarının olması ve İnguşların bu yapıtların duvarlarında korunmuş resimlere tapmalarından onların atalarının bir zamanlar Gürcü veya Yunan kiliselerine benzer Hıristiyanlık dinine inandıklarını söyleyebiliriz (Henderson 1826: 485, 486). İnguşların yaşadığı vadilerde çok sayıda Hıristiyanlık ile ilgili kalıntılar bulunmaktadır. Özellikle bölgedeki savaş kulelerinde bulunan “Haç” işareti bunun bir göstergesidir (Baddeley 1995: 253). *“Pallas, İnguşları, Romalı Katolik bir misyoner tarafından İsa Hıristiyanlığı lahit modeli üzerine inşa edilmiş eski bir kiliseye sahip olduğuna inandırmıştır. Bu eski kilise, bütün eski izleri silinmesine rağmen neredeyse tamir talep etmiyordu. Kilisenin ön cephesinde gotik kitabe hala görünmektedir, Latince altın, siyah ve açık mavi işaretlerle yazılmış kitap da hala bu kilise de korunmaktadır. Bina şimdi Müslüman inancına yönelik İnguşlara aittir. Bu kilisenin tarihinde enteresan bir durum vardır: kilise hayvan kafasından oluşan değişmeyen bir gelire sahiptir. Bununla beraber çok önemli bir yerdir kimse girmeye cesaret edemez, yaşayanlar onu farklı şekillerde görmüştür, onun karşısında eğilip tapınırlar. Bu kilise kötü veya diğer mutsuz zamanlarda İnguşların ana barınağıdır. Kilisenin yanında eski manastır kalıntılarında yaklaşık 30 konut inşa edilmiştir” (Atalikov-III 2010: 279).*

b) Çeçenlerde İnanç:

Büyük ve Küçük Çeçenistan bölgelerinde Mathoh dağı zirvesinde Hıristiyanlığa ait üç anıtın olduğu, bölgede antik kiliselerin bulunduğu ve Çeçenlerin bir kısmının 8. yy’da Hıristiyan olduğu bilinmektedir. Ancak zamanla bölgeye İslamiyet’in gelmesiyle Hıristiyanlık yok olmuştur (Berje 1991: 67; Jaimoukha 2005: 111). Söz konusu kiliselerin kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır (Kavkaz 1887: 205).

1856 yılında bölgeye seyahat eden Lieut General W. Monteith ise Çeçenler’in son 80 yıl içinde İslam dinine dönmeye başladıklarını ve Pagan putlarını tereddüt etmeden yağmaladıklarını aktarmıştır (Mounteith 1856: 116). J. Buchan Telfer ise Kistleri Daryal geçidinin doğusunda yaşayan bir Çeçen kabilesi olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Gvleti civarındaki Goslett adındaki bir dağ köyünde, artık hesap veremedikleri bir yaratıcı olan Da-ba’ya ibadet için yapılmış bir sunaktan bahsetmiştir. Seyyahın bize aktardı-

²⁴ Çeçen ve İnguş toplumunda din konusunda ayrıntılı bilgi için bkz B. K. Dalgat Pervobitnaya Religiya Çeçentsev i İnguşey, Moskva, 2004.

ği ilginç bilgi ise St. Matthew'e ibadet etmeleri ve doğumdan sonra Meryem Ana'ya kurban vermeleridir (Telfer-I 1876: 284, 285).²⁵ Yine bölgeye seyahat eden Douglas William Freshfield kafilesinin güvenliğini sağlayan avcı dört Çeçen'in pagan olduğunu ve dağların ve atalarının ruhlarına inandıklarını kaydetmiştir. Çeçenlerin bir yamaçta dağ keçilerinin boynuzları ile kaplanmış sunağa benzeyen bir taş yığınının Çeçenler tarafından kutsal kabul edildiğini yılda bir kez burayı tamir ettiklerini garip ilahiler söylediklerini ve yerel tanrılara adaklar adadıklarını aktarmıştır (Freshfield I 1896: 88, 95). Wagner, Çeçenleri ise Çerkeslerle karşılaştırmış dini duygularının Çerkeslerden çok daha kuvvetli olduğunu söylemiştir (Wagner 1999: 168).

Abercromby ise namaz kılan Çeçen bir aksakallıyı bize şöyle aktarmıştır: *"Nikheloi köyünden bir aksakallı geldi. Genç bir adam aksakallının önüne bir kap ve güğüm getirdi. Aksakallı bağdaş kurdu. Yüzünü, ellerini, kulaklarını, ağızını ve kafasını yıkadı. Abdest aldı. Yere serili inek derisinin üzerine oturdu. Ayakta Arapça dualar okudu. Eğildi ve sonra tamamen yere oturdu iki defa alnını yere koydu. Tüm bu zamanda bazen içinden bazen ise yüksek sesle dualar söyledi. Bu duaları bitirene kadar birkaç kere tekrarladı. İnek derisini yerden aldı."* Abercromby yaptığı seyahat esnasında Novie Atagi köyünde bir iki cami gördüğünü kaydetmiştir (Abercromby 1889: 134, 155).

ÇEÇEN VE İNGUŞ TOPLUMUNDA SOSYAL YAPI

1. İnguş Toplumunda Hukuk

Yasalara ve bir devlete tabi olma onlara kesinlikle yabancıdır ve tüm aktivitelerinde eski geleneklere göre hareket ederler (Klaproth 1814: 344).

a) Medeni Hukuk

Klaproth Kafkasya'da hâkim olan gelenekse hukuk sistemi ile ilgili bize şu bilgileri vermektedir: *"Eğer bir İnguş başka kabileden birine borçlanırsa ve borcunu zamanında ödemezse alacaklı olan şahıs onun konağına gider ve tehditte bulunarak borcunu ödemesini talep eder. Alacaklı şunları söyler: "Eğer itaat etmezsen ailenin mezarı üstüne köpek getireceğim". Bir İnguş bu korkunç tehdit de ürperir ve eğer borçlu borcu inkâr ederse, borcunun olmadığına yemin etmek zorundadır. Bu olay üzerine köpek kemikleri aynı hayvanların dışkılarıyla karıştırılır ve kutsal Jerda kayasına taşınır. Burada borcu olan şahıs yüksek sesle şunları söyler: "Eğer ben gerçeği inkâr edersem ailemin ölüleri beni suçlayan şahsın ölülerini omzunda taşıyın, yağmur yolu yıkasın, güneş yolu parçalasın". Aynı tören İnguşlar için borç vermekten daha sık*

²⁵ İnguşlar *Myatseli* adını verdikleri harman tanrısı şerefine Haziran ayı sonunda tören düzenlerler ve Myata Dağı'nda onun için dans eder, ziyafet verir, ateş yakar ve kuzular kurban ederler. İnguşların *Myatseli* adını verdikleri harman tanrısı Myata Dağı yamacındaki Bain Sali köyündeki küçük bir kilise de, ufak zilleri ve beyaz kumaş şeritleri ile donatılmış uzun bir sırıkla temsil edilmiştir. *Myatseli* adının Hıristiyanlık etkisi taşıdığı ve Aziz Mattheus'dan türediği düşünülmektedir (Tavkul 2007: 441, 442).

hırsızlıktan sorumlu olmada gerçekleşir.” (Klaproth 1814: 345)²⁶ “Eğer bir adamın oğlu ölürse kızını kaybeden bir diğeri babaya gider ve der ki, “ Oğlun öbür dünyada bir eş isteyecek, ona kızımı vereceğim; gelin bedelini öde. Gelinin bedeli 30 ineğe denk gelmesine rağmen böyle bir talep asla reddedilmemiştir. 5 veya daha fazla eş alabilir ve babasının ölümünden sonra en büyük oğul annesi hariç bütün kadınlarla evlenebilir, bu mantığa göre diğer kardeşlerde (farklı anneden olan) onun annesiyle evlenebilirler. Bu skandal gelenek İnguşların huzurunda lanetlenmektedir ve diyor ki :“Babam annemle birlikte oldu ve ben neden onun karısıyla neden birlikte olmayacağım?” (Klaproth 1814: 345).²⁷

Klaproth icar sistemleri ile alakalı bize şu bilgileri vermiştir: “Sürüleri oldukça büyüktür ve onlar iyi bir haraya sahiptirler. Daha zengin aileler, kendi hayvan sürülerini bakıma verir icara ve bu metodu daha güvenli ve daha avantajlı sayarlar. 10 koyun ve 10 kuzu 3 sene sonra 8 baş artar bu da onların

²⁶ Konak: Kabileler arası savaşların olduğu eski zamanlarda küçük Çerkes prenslikleri birbirinden ayrılmıştı ve yabancı bir hükümlünlüğün sınırına giden her Çerkes düşman ve yabancı gibi kabul edilirdi yani ölüm tehlikesi, yağma tehlikesi ve doğuya köle olarak satılma tehlikesi ile karşı karşıya kalırdı. Bu duruma düşmemek için o kişi bu yabancı toplum içinde etkili bir Konak’a sahip olmalıydı. Yani gerekli olduğu durumda yaslanabileceği bir koruyucuya ihtiyacı vardı. Ve bu yüzden Konak bütün dağlılar arasında özellikle de Çerkesler arasında önemli bir gelenektir. Koruyucu (konak) onun koruması altına başvuran Çerkesler kendi aralarında sıkı sıkıya bağ oluştururdu ve hiç kimse bu konağın kaçınılmaz intikamına uğramamak için misafiri incitemezdi. Onun adı ve etkisi dağlarda bir önem taşımaktadır. Kökenine ve inancına bakılmaksızın dağlı toplumlardan birinde etkili bir Konak’a sahip olan bir yabancı bu toplum içinde tamamiyle güvenli bir konumdadır (Leontoviç-I 1882: 178) Konak Kafkas dağlılarının eski bir kurumudur. Çerkesçe Konak, slav dilinde kardeşlik veya Moğolca oytrat (Oytrat: uzak durulması veya dokunulmaması gereken nesne, insan (Lessing-2 2003: 947)); bir prens veya soylu bir kişinin himayesi ve koruması altına alınmış bir yabancı anlamına gelmektedir. Konak, dağlıların eski kabile kavgalarından ortaya çıkmıştır. Çerkeslerde misafir olarak ortaya çıkmıştır (Leontoviç-I 1882: 389) ; Kafkas geleneklerine göre “Konak” misafirini canı pahasına korur ve bu uğurda ölür. Konak ve konukseverlik dağlı adetleri gereği aralarında sıkı bir şekilde uygulanır. Dağlılarda misafire genel olarak saygı vardır. Bunun ihlal edildiği neredeyse görülmemiştir. Dağlıya gelen her yabancıya bulunduğu süre boyunca iyi muamele yapılır. Misafir gelen dağlılar için memnuniyet vericidir. Eğer bir yabancı bir dağlı evine gelirse ev sahibi koyunu öldürüp, masanın üstüne koymak için acele eder. Eğer bir konak bir başkasına ziyarete giderse, evine kabul eden misafire gereken her şeyi sunar, malını esirgemez, her hangi bir kıtlık durumunda yağmaya onunla birlikte gider ve kendi konağına her şeyi verir. Dağlılar arasındaki politik ilişkilerin başlıca sebeplerinden biri konaklıktır. Herkes kendi görüş alanındaki uzak yerlerdeki başkasının konağına sahip olmak için çabalar ve ihtiyaç durumunda ona gelir ve bu yolla Dağlı halklar birbirlerine yakınlaşır. Topraklarında bir yerden başka bir yere gitmek için, seyahat esnasında hırsızlardan korunmak için en iyi ve sağlam yol kendine bir tane güvenilir konak bulmaktır (Danilevskiy 1846: 172, 173, 174, 175; Baddeley 1995: 134; Bronevskiy 2004: 185). Jerda kayası: İnguşlar jerda kayasına kutsallık atfetmişler ve özellikle defin esnasında görkemli bir şekilde kurban sunma törenleri yapmışlardır (Kodzoev 2013: 122).

²⁷ İnguşlar arasında çok eşliliğin olduğu Ebenezer Henderson ve Gildenstedt tarafından da not edilmiştir (Henderson 1826: 486; Gildenstedt 2002: 37); Kendi içinde evlenme geleneği tayp (boy) ve tuqum (tukum-kabile) a bağlı kalmak iken, dışarıdan evlilik gâranaş hatta daha düşük seviyede riayet edilmiştir (Dettmering 2005: 473).

sahibine 28 baş olarak geri döner. Eğer çiftçi hayvanlara bakan kişi hayvanları kaybederse kaybettiği sayıyı geri ödeyene kadar her 3 senede bir 1 inek verir. Eğer kaybedilen hayvan inek veya onun yavruysa her yıl 1 koyun verilir, kaybedilen hayvan 1 kısırak ve 1 inekse onun vereceği yavrularla beraber yerine hayvan verilir veya 10 yılda 3 koyun yavrusuyla beraber kısırak veya bu dönemde doğacak olan bütün yavrularla beraber hayvan verilir (Klaproth 1814: 349).²⁸

b) Ceza Hukuku

Doğu hukukuna inatla bağlı kalarak “kan için kan” fikrini benimsemişlerdir. Akrabalarının intikamını almadan rahat etmemişler, bu diğer nesillerde de suçun taşıyıcısı olan evlatların öldürülmesine kadar devam etmiştir. Hatta doğmadan önce babası adam öldürmüş kişi hayatı boyunca öldürülme korkusuyla yaşayan bir deri bir kemik bir insanla tanışmış ve kendisi gibi bir gün öldürüleceğini bekleyerek yaşayan yüzden fazla insan tanıdığını söylemiştir. Bu tür kavgalara karışmamış bir ev bile bulmak mümkün değildir. Bu yüzden İnguşlar her zaman doldurulmuş hazır silah ve hançerle gezerler. Ayrıca zinayı her iki taraf ölüme gidene kadar büyük bir şiddetle cezalandırdıklarını aktarmıştır (Henderson 1826: 484, 485, 486).²⁹

2. İnguşlarda Yönetim

İnguşlar diğer Kafkas halkları gibi her hangi bir yöneticiye sahip değildirler. Tanınan ailelerden seçimle gelen aksakallıya sahiptirler (Gildenstedt 2002: 36; Atalikov 2010: 177).

3. Çeçen ve İnguş Kavimlerin Adlandırılması ve Nüfusları

Galgai, Halha veya İnguşlar kendilerini Lamur veya Dağlılar olarak adlandırırlar. İnguşlar Çerkesleri Ghabertie, Osetleri Hhiri, Lezgileri Suele, Rusları Urussi, Gürcüleri Gurdshi, Ermenileri Ermelei, Çeçenleri ise Nachtschui olarak adlandırmışlardır (Klaproth 1814: 349,350). Seyyah Julies Von Klaproth İnguş kavmini 7 gruba ayırmıştır: Ter-gimcha 2. Agi 3. Cham-hoi-y 4. Charatoi 5. Zimkai-boch 6. Gu-ula-wy 7. Wapi (Klaproth 1814: 350).

18. yüzyıla ait bilgiler söz konusu coğrafyanın nüfusları hakkında tahmini rakamlardan öteye geçmemektedir. Yavus Ahmadov 18. Yüzyılın sonlarında Sunja civarında 7.000-8.000 hane olduğunu belirtmiş her haneye düşen kişi sayısını 6 olarak kabul etmiş ve muhtemel sayıyı 42.000 olarak, aynı yüzyılın üçüncü diliminde nüfusu 50.000 olarak vermiştir. 1830 yılında Çeçen nüfusunu 150.000, 1772 yılında İnguş nüfusunu 20.000’den fazla

²⁸ Kafkasya’da geçerli olan geleneksel hukuk kuralları gereği her cezanın miktarı para yerine koyun, inek, öküz adedi ile tayin olunmuştur (Tavkul 2007: 339, 346; Serbes 2012: 168).

²⁹ Çalışmamızın çerçevesinde ele aldığımız seyahatnameler de Çeçen-İnguş toplumlarının hukukuna dair bilgiler bu kadarla sınırlıdır. Tüm Kafkasya’da gördüğümüz bu durum da katilin akrabaları, bağlı olduğu aile ve soy da intikamın hedefi olurdu. Katil öldürdüğü kişinin akrabalarının intikamından kurtulmak isterse karşı tarafın soyundan bir erkek çocuğunu kaçırap atalığı olurdu. Çocuğu yetiştirdikten sonra onu özel bir törenle babasına teslim ederdi (Tavkul 2007: 338).

olduğunu belirtmiştir. 1762 verilerine göre 1000 hane olan Karabulakların nüfusunu ise 6.000'den daha az olarak vermiştir (Ahmadov 2000: 23, 24).

1856 yılında bölgeye giden seyyah Louis Moser, bölgede ikamet eden Vaynah yerleşimcilerin yaşadıkları coğrafi sınırları ve nüfuslarının şemasını çizmiştir:

1. İnguşlar veya Galgaylar, Kumbalei üzerinde ve Assa kıyılarındaki düzlüklerde ikamet ederler ve nüfusları 60.000'dir.

2. Kistler, İnguşların kuzey batısında ve Argun'a kadar uzanan bölgede ikamet ederler ve nüfusları 35.000'dir.

3. Karabulaklar, Zarthan'dan Argun'a kadar olan bölgede ikamet ederler ve nüfusları 30.000'dir.

4. Çeçenler, Argun, Aksay ve Sunja nehri kıyılarında ikamet ederler. Çeçenlerin Tchavi kolu Aragvi'den Yori'ye kadar olan bölgede; Tuşlar, Alazani'den doğuya doğru olan alanda yaşarlar ve nüfusları 70.000'dir (Moser 1856: 68, 69, 76).

İvan Golovin ise Çeçenlerin nüfusunu aynı dönemde 25.000 olarak verirken 1876 yılında bölgeye seyahat eden James Bryce ise Çeçenlerin nüfusunu 115.000 olarak vermiştir (Golovin 1854: 82; Bryce 1878: 57).³⁰

4. İnguşlar'da İsimler

İnguşlar isimlerini hayvanlardan alırlar. Birinin adı öküz anlamına gelen Ust, diğerinin adı domuz anlamına gelen Chaka, üçüncüsü köpek anlamına gelen Poe'dir. İnguş erkek isimleri: Taştarukva, Ali, Gers, Çoç, Elberd, Şora, Borş, Ekaş, Nogo, Totur, Çocora, Saik, Hasbulat, Matai, Dakha, Tsavinek, Girts, Kelasha, Batirbi, Mahamet, Bimurza, Mosaost, Arttsag, Can, Katre, Cahai, Berdukva.

İnguş kadın isimlerinden birisi danaya binen anlamında Assir wachara, diğeri dişi köpeğe binen anlamında Ossiali wachara'dır. İnguş kadın isimleri: Sauvalirk, Badirgi, Belakai, Tutai, Patuma, Arsamek, Soskeyo, Daşau, Pa-

³⁰ "Vaynah: Vay+nax'tan oluşmuş birleşik bir isimdir. Vay "kendi, kendisi, kendimiz, biz" anlamına gelen dönüşlülük zamiridir. Nax ise "halk, insanlar, adamlar, öbek, cemaat, yad" anlamına gelmektedir. Yani Vaynah, Çeçen, İnguş ve Tuşlar kastedilmek üzere "bizim halkımız, bizim ulusumuz" demektir" (Kutlu 2005: 33). Kistler: Terek nehrinin sağ kıyısında ve nehrin aktığı Makaldon geçidi, Argun nehri civarında ve dağlarda yaşarlar. Karabulaklar: Karabulak kelimesi kara ve bulak (kaynak, pınar) kelimelerinden oluşmuştur. Bulak eski Türklerde kaynak, su gözü ve su arığı anlamında söylenmiş Türk deyimidir. Assa, Sunja ve Fartangoy nehirlerinin aktığı düzlüklerde yaşarlar. Sınırlarını batıda İnguşlar, doğuda Çeçenler olarak çizebiliriz. Karabulaklar kendilerine Orsthoy (Orstxuoy) Arşte, Çeçenler Ariştogay, Tatarlar ve Çerkesler Balsu derler. Çeçen lehçesine yakın Kist dilinde konuşurlar Tuşlar: Kafkas sıradağlarının kuzey eğiminde, Alazani nehrinin yukarı kesimlerinde yaşarlar ve kış mevsiminde Gürcistan'ın çeşitli yerlerinde, sahip oldukları zengin sığır sürüleri için bol otlakların olduğu yerlerde göçebe gezerler. Çeçence konuşan Tuşlar kendilerini Batsoy olarak adlandırır (Berje 1991: 65; Berje 2010: 100; Ahmadov 2000: 23; Bronevskiy 2004: 179, 181, 182; Gildenstedt 2002: 309; Ögel, II-2002: 363; Abercromby 1889: 172). Galgayların nüfusu 1065'tir. Karabulakların sayısı bazı belgelere göre 8600 bazı belgelere göre 3100'dür (Volkov 1974: 157, 165, 16).

ha, Tuma, Tsabi, Atagis, Holak, Deşe, Rustaman, Aragus (Gildenstedt 2002: 240, 241; Klaproth 1814: 345).

5. Çeçen ve İnguş Toplumunda Sosyo-Ekonomik Hayat

Birbirlerine yakın ve her birinde yirmi ev olan köylerde yaşayan İnguşlar geçimini çiftçilik ve hayvancılık ile sağlarlar ve ekonomik hayatlarında en eski ve önemli yeri hayvancılıktan sonra çiftçilik işgal eder. Hatırı sayılır oranda hayvancılık ve ekinciliğe sahiptirler (Gildenstedt 2002: 37; Sultigov 2013: 105, 112; Bronevskiy 2004: 181).³¹

Çeçenler ve İnguşlar düzlüklerdeki toprakları mülk edinmeye başlamışlar ve bunun sonucu olarak üretim gücü artmaya tarım ve hayvancılık gelişmeye başlamıştır. Özellikle 18. yy'ın ikinci yarısı itibarıyla bölgede mısır yaygınlık kazanmıştır. Çeçen-İnguş toplumunda hayvancılık gelişmiştir ve ekmek, arpa, buğday ve mısır üretiminde zengindirler (Ahmadov 2000: 24, 34, 35; Ahmadov 2002: 63, 64).

a) Çiftçilik:

Pallas İnguşların mükemmel çiftçi olduklarını söylemiştir (Kodzoev 2013: 121). Büyük İnguşlar'ın yaşadıkları araziler verimli olarak nitelendirilmiş, bölgenin güney ve doğusundaki ağaçlık alanda koyunlarını muhafaza ettikleri, etrafı taşlarla çevrilmiş alandaki her noktayı tarım için kullanma hevesinde oldukları, tarım alanlarını bir kısmı yol olarak kullanılırsa bunu bile kıskandıkları ve hatta tarım arazisi için ailelerin birbirlerini yok ettikleri bilgisi verilmiştir. Tepelerden yuvarlanan kayaları tarım alanlarından kaldırmak, sulama kanalları açmak ve çorak toprakları iyileştirmek için çalışsalar da tarım alanlarına gösterilen bu özene rağmen elde edilen erzak yetersiz kalmıştır (Klaproth 1814: 343).

Çeçenlerin temel geçim kaynakları çiftçiliktir. Çeçenistan'ın ormanlık bölgelerden arta kalan düzlüklerde işlenmiş tarlalar uzanmaktadır. Arpa, darı, turp, tütün ve soğandan oluşan çiftçilik ve bahçecilik yaparlar. 10 fit boyuna kadar uzamış mısır tarlaları vardır. Mısır ve mısır ekmeğine sahiptirler. Ancak bu onlara sadece altı ay yetmektedir. Yılın kalan altı ayında ise başka şeyler almak zorunda kalırlar (Abercromby 1889: 130, 151; Atalikov 2010: 185; Baddeley 1995: 30; Freygang 1823: 54).

b) Hayvancılık:

Leontiy Leonteviç Şteder İnguşların hayvanlarının barınağının evlerine yakın olduğunu domuz, keçi, koyun, eşek, katır ve az sayıda at ve yük hayvanı beslediklerini aktarmıştır (Atalikov 2010: 217). Tarımdan daha az zahmetli olduğu için sığır yetiştiriciliğinin önemli bir yer tuttuğu İnguşlar, çok sayıda koyun sürüleri için dağlarda ve hayvanlar için yemin olduğu vadilerin

³¹ İnguşlar koyun, domuz ve eşek beslerler. (Blaramberg 2010: 317). İnguşlarda 1865 yılında yapılan hayvancılık verileri şöyledir: At; 769, Eşek; 544, Yük Hayvanları; 1360, İnek ve Dana; 3770, Koyun; 28121; 1873 yılında yapılan hayvancılık: at; 3573, Yük Hayvanları; 16439, Koyun; 58447 (Grabovskiy 1870: 7; Grabovskiy 1876: 35).

olduğu köylerde yaşamışlardır (Kodzoev 2013: 117; Kovalevskiy XI 2010: 76; Telfer-II 1876: 7). İnguşlar dağlılarla en yakın aile bağlarını korumuşlar ve ihtiyaç olduğu zamanlarda sığınak bulma düşüncesi ile dostluklarını devam ettirmeyi tercih etmişlerdir. Düzlüklere indikleri zaman ise arkalarında kalan toprak ve evlerini dağlardaki akrabalarına ve fakirlere bedava olarak verirler bu şekilde onları tabiye çevirirler (Klaproth 1814: 341).³²

Ebezener Henderson, İnguşlar'ın Vladikavkaz'ın ardındaki dağların derin vadilerinde yaşadıklarını bazı bilinmeyen nedenlerden dolayı taşındıklarını söylerken; Julius Von Klaproth Şalha olarak adlandırılan bir İnguş kolonisinin Kambileyevka üzerindeki tepenin eteğinde yerleştiklerini ancak verimli olmayan vadide artan nüfuslarının onları oviden taşınmaya zorladığını not etmiştir. Kambileyevka'nın sol kıyısında, sadece tepelerin eteğinde dik bir uçurum tarafından nehre doğru tarafta konuşlanmış iki yüz aile yaşadığını ve hemen hemen her ailenin oldukça basit yapılı bir su değirmenine sahip olduğunu aktarmıştır (Klaproth 1814: 340; Henderson, 1826: 483). Yakob Reyneggs ise, Çeçenlerin biraz hayvan otlattıklarını ve arıcılığın temel geçim kaynakları olduğunu not etmiştir (Atalikov 2010: 185).

c) Yağmacılık:

Soygunculuk sanatında usta olan Çeçenlerin sınırları en yakın komşuları için bile kapalıdır. Adam öldürme, soygun, avcılık ve ayyaşlıktan Çeçenler arasında çok yaygındır. Hırsızlık konusunda usta olan Çeçenler bu konuda kendi insanlarına dahi acımazlar. Eğer bir saldırı esnasında bir Çeçen diğerine göre daha iyi bir şeyler yağmalarsa, hemen öldürülür. Eğer bir Avrupalıyı yakalarsa fidye alacağı için esirini alır. Çeçenler, yaptıkları hırsızlıkların nedeni şöyle açıklamışlardır: Tanrı dünyayı yaratırken her insanın bir payı olduğunu ve herkesin payını alması gerektiğini söylemiştir. Fakat Kafkasya'yı unutmuştur. Bu nedenler Tanrı adaletli olduğu için geçimlerini sağlasınlar diye komşularından almalarına izin vermiştir. Hıristiyanları öldürmezler, sadece kaçırlar ve iyi bir fidye ödenirse serbest bırakırlar, eğer ödenmezse yüksek fiyat veren birine satarlar. Bu konuyla ilgili bir olaya Wilhelm von Freygang 1823 yılında bölgeye yaptığı seyahat esnasında rastlamıştır. Esir aldıkları bir Rus için 50.000 ruble fidye istemişler, istediklerini alamadıklarında esire işkence etmişler, daha sonra ise ölmesinden ve fidyeden mahrum kalmaktan korkmuşlardır. İstedikleri fidyeyi alamayacaklarını anlayınca fidyeyi 10.000 rubleye düşürmüşlerdir. Ayrıca gelir beklen-

³² Ekonomilerinin temeli hayvancılığa dayanan İnguşlar'daki bu durum Karaçay-Malkar Türklerinde de mevcuttur. Karaçay-Malkarlar, köyelerine 10-15 hatta bazen 100 km uzaklıkta "koş" adı verilen barınaklar kurarak hayvanlarını otlatırlardı. Kendi bölgelerindeki topraklar yetersiz olduğundan Karaçaylar arasında birkaç mal sahibi bir araya gelerek toprak kiralarlar ve buna "koş nögerlik" adı verilir. Bu sistemin içinde olmak istemeyenler ise hayvanlarını ortağa verirler. Hayvanların bakımını ortak olarak üstlene kişi ise hayvan sahibine karşı sorumlu olmuştur. Mal sahibi olmayan fakir halk tabakası için ortak hayvan tutmak faydalı olmuştur. Mal sahibinin hayvanlarına iyi bakıldığı takdirde kendileri de hayvan sahibi olmuşlardır (Tavkul 1993: 161, 162).

tisiyle zengin ve seyyahlara muamele de çok uyumludurlar (Atalikov 2010: 184, 185; Freygang 1823: 41, 42, 43, 54).³³

Haydutluk saldırıp, zor kullanarak soygun yapan çeteye mensup kişiye haydut denir. Tarıma dayalı, dağlık ve verimsiz toprağa sahip bölgeler nüfus fazlası yaratır ve söz konusu nüfustan haydutların çıkması ise doğaldır (Hobsbawm 1990: 9, 22). Bu duruma uygun bir coğrafyada yaşayan İnguşlar arasında ise ezelden beri haydutluk, soygunculuk yaşamaktadır ve yağmacılığa meyillidirler. Avcılık, savaşçılık ve yağmacılık İnguş gençleri arasında en saygın iş olarak kabul edilir ve gerekli olduğunda onurları uğruna hırsızlık yaparlar (Kodzoev 2013: 117; Klaproth 1814: 344; Kovalevskiy XI 2012: 77).

6. Çeçen ve İnguşlarda Gündelik Hayat

İnguşlar Kafkasya coğrafyasında yaşayan diğer dağlı halklar ile karşılaştırıldıklarında zengin olarak görülebilirler; orta karar yaşarlar. Her öğün için pasta unu, yulaf unu ve arpa unundan hamur pişirirler. Hamur gerekli şekle dönüştürülür ve yuvarlak bir taş üzerinde sıcak küllerle kaplanarak pişirilir. Hamur gevşek bir şekilde pişirilir ve İnguşlar'ın midesinde kolaylıkla sindirilir. İnguşlar ayrıca domuz eti yerler (Klaproth 1814: 341; Gildenstedt 2002: 37). İnguşların yemekleri tek düze ve kısıtlıdır. Mısır ise bölgedeki en değerli besin kaynağıdır (Kavkaz 1887: 208, 209). Ayrıca İnguşlar çalışkan olarak nitelendirilmiş özellikle kadınlar sadece ev işleriyle ilgilenmemişler aynı zamanda eşlerine kıyafet dikmişlerdir ve 8 verst uzaklıktan evlerine yakmak için odun ve tepelerden ağır yük taşımışlardır. Evlerinin iç temizliğine pek özen göstermemekle beraber dış cepheyi kireçle badana yaparlar (Klaproth 1814: 343).³⁴

İnguşlarda sofraya ilk önce aile büyükleri oturur, büyüklerin ayrılmasından sonra geleceklere yetecek kadar bol yemek bırakırlar ve sofraya en son çocuklar oturur (Klaproth 1814: 344)³⁵.

Çeçenler sigara sarmak için kâğıt yerine ince ağaç kabuğu kullanırlar. Sigara içmeyenlerin sayısı ise fazladır. Seyyaha göre ise bunun nedeni tütün bulunamamasıdır (Abercromby 1889: 162). Çeçenler sert bir ekmeği yarı kızartılmış bir etle sigara içerken yerler (Freygang 1823: 54).

³³ Kafkasya'da kadınlar ev işleriyle uğraşıp ve köleler toprak ile uğraşırken, erkeklerin tek meşguliyeti savaşlar ve akınlardır. Dağlıların geleneksel hayat tarzında akın alışkanlığı zorunlu bir elementtir. Erkekler genellikle aylıklığa meyillidirler ve günlerinin büyük kısmını amaçsızca geçirirler. Gün boyu silah temizlerler veya çubuk yontarlar (Baddeley 1995: 131; Gordin 2014: 320; Berje 2011: 367).

³⁴ Kadınlar ise değirmende çalışırlar ve halı dokurlar. Erkek, kadın ve çocuklar için ince yünden kumaş dokurlar. Erkeklerle kıyafet ve ayakkabı dikerler, evde kullanılması çuha ve halı dokurlar. İnguş kadınların hayatı kolay değildir, omuzlarında ekonomik çalışma yükünü taşırlar ve bütün ev ekonomisi kadınların omzundadır Kadınlar çalışkanlıklarıyla ayrılmaktadırlar (Zyazikov 2011: 92; Blaramberg 2010: 317; Berje 2011: 367; Atalikov 2010: 185).

³⁵ Kafkasya'da sakinme gelenekleri dört gruba ayrılmıştır. Söz konusu durum anne-baba ile çocukları arasındaki sakinme geleneğine dâhildir (Tavkul 2007: 365).

SONUÇ

Genel olarak 18. ve 19. yüzyılda Kafkasya coğrafyasına seyahat etmiş seyyahları konu edindiğimiz bu çalışma, yapılan tarama sonucunda Çeçen-İnguş kavimlerine dair elde edilen bilgiler üzerinden hazırlanmıştır. 19. yüzyılda coğrafyaya pek çok seyyahın gittiği gerçeğine rağmen seyyahların seyahat ettikleri zaman ve yerler göz önüne alındığında Rus-Kafkas savaşlarının yoğun olarak yaşandığı ve Kafkas tarihçiliğinde “İmamet Dönemi” (1829-1859) olarak adlandırılan zaman aralığında seyyahların kuzeydoğu Kafkasya bölgesine seyahat etmeyi genellikle tercih etmediği tespit edilmiştir. Çeçen ve İnguş toplumuna dair seyyahlardan aldığımız bilgiler seyahatlerini gerçekleştirdikleri tarihlerle ilintilidir.

Burada ayrımına varılması gereken diğer bir konu Çeçen-İnguş toplumdaki eşitlik anlayışına uygun olarak, Çerkes toplumunda var olan sosyal sınıfların yokluğudur. Sosyo-ekonomik hayatta takas sisteminin kullanılması bize söz konusu dönemde ticarete paranın kullanılmadığını göstermektedir. Ayrıca Çeçen-İnguş toplumunun yazılı bir hukuk sistemine sahip olmayıp, geleneksel hukuk sistemini uyguladığı seyyahların gözlemleriyle bize aktarılmıştır. Cezaların hayvanlarla ödenmesi eski bozkır göçebe yaşamının sosyo-ekonomik şartlarının ve geleneklerinin bir sonucudur (Tavkul 2007: 346). Aile içinde yapılan evliliklerin nedeni sahip olunan toprağın bölünmesini engellemektir. Ayrıca Çeçen-İnguşların devletsiz bir yapıya sahip olmaları bir imparatorluğa entegre olmalarını zorlaştırmıştır (Dettmering 2005: 469). Kafkasya’da Hıristiyanlık güçlü bir şekilde benimsenmemiş olsa da, pagan adetleri ile iç içe bulunmuştur. 17. ve 18. yy’da Hıristiyanlığın etkisi zayıflamış, aynı dönemde Müslümanlık bölgeyi etkisi altına almaya başlamıştır. Ancak eski inançlar Müslüman kimliği altında yaşamaya devam etmiştir (Tavkul 2007: 443, 444, 445). Geleneksel kıyafetlerdeki ayrıntılar ise yaşa ve sosyal statüye göre değişim göstermektedir. Kafkas folklorik sembolü olan kıyafetler ellerinde silah ile doğan Kafkasyalıların savaşçı ve avcı özelliklerine göredir. Kafkasya’da mimari için en önemli faktör savunma ve ekilebilir arazidir. Silahları ise mevcut sosyo-ekonomik durumlarına uygun düşmektedir. İnguş bölgesinde tarımsal arazi dağlık bölgelerde ve az olduğu için tarıma elverişli her alan çok kıymetlidir. Sahip olunan savaş kuleleri ise bölgedeki mevcut şartların doğal bir sonucudur. Seyyahlar sayesinde Batı, Vaynah toplumunu tanıma imkânı bulmuştur. Rus Bilimler Akademisi tarafından bölgeye gönderilen Alman bilim adamları sayesinde de Çarlık Rusya’sının bölge ile ilgili politikaları okunmuştur.

KAYNAKÇA

- ABERCROMBY, John (1889). *A Trip Through the Eastern Caucasus*, London.
- AHMADOV Yavus (2000). *Çeçen-İnguşya Halkıyla Rusya Arasındaki İlişkiler*, Çev. Tarık Cemal Kutlu, İstanbul.
- AKAN Mertcan (2013). “Batılı Bir Oryantalistin Gözünden Rusya ve Kafkasya”, *Karadeniz Araştırmaları*, Yaz, S. 38: 29-53.

- AKAN Mertcan (2011). "Evliya Çelebi'nin İzmir'inden Dikkat Çekici Unsurlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2 (Kış): 195-214.
- ALİEVA Z. V. - NUNUEV S. H. (2009), *Çeçentsı Kratkie Oçerki İstorii Kulturi Obıçaeve i Traditsiy*, Moskva.
- ARSLAN Ali (2000), "İnguşlar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 313-314.
- ATALİKOV V. M. (2010). *Kavkaz. Evropeyskie dnevniki XIII-XVIII vekov*, vıp. III, Nalçik.
- BADDELEY John F. (1995). *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, Çev. Sedat Özden, İstanbul.
- BERJE A. P. (1991). *Çeçnya i Çeçentsı*, Grozny.
- BERJE Adolf (2010). *Kafkasya Dağlı Hakların Göçü ve Kısa Tarihi*, Çev. Murat Paşu, İstanbul.
- BERJE Adolf (2011). *Kavkazskaya Starina*, Piyatigorsk.
- BLARAMBERG İogann (2010). *İstoriçeskoe, topografiçeskoe, statistiçeskoe, etnografiçeskoe i voennoe opisanie Kavkaza*, Moskva.
- BLİNSKİY A. (2000). *Rossiya i Çeçniya 200-letnyaya voyna*, Sankt-Peterburg.
- BRONEVSKİY S. M. (2004). *Noveysiya İzvestiya o Kavkaze*, Sankt-Peterburg.
- BRYCE James (1878). *Transcaucasia and Ararat being Notes of a Vacation Tour in Autumn of 1876*, London.
- ÇAHIKİEV D. YU. (2013). "Orujie", M. S. -G. Albogaçieva A. M. Martazanov- L. T. Soloveva, *İnguşi*, Moskva: 224-235.
- DANILEVSKİY N. (1846). *Kavkaz i ego gorskie jiteli v nıneşnem ih polojenii*, Moskva.
- DAMENİYA İ. H. (1996). *İstoriografiya İstorii Narodov Kavkaza XIX-naçalo XX vv.*, Sankt-Peterburg 1996.
- DAVLETŞİN G. (2013). *Türk Tatar Kültür Tarihi*, çev. Albina Tuzlu, Ankara.
- DETTMERING Christian (2005). "Reassessing Chechen and Ingush (Vainakh) clan structures in the 19th century", *Central Asian Survey* (December) 24(4): 469-489.
- DUBROVİN Nikolay Fedoroviç (1871). *İstoriya voynı i vladıçestva russkih na Kavkaze*, Kniga I, tom I, Sankt-Peterburg.
- DZARAHOVA T.- Z. M. (2013). "Domaşniy oçag" M. S. -G. Albogaçieva A. M. Martazanov- L. T. Soloveva, *İnguşi*, Moskva:192-196.
- FRESHFIELD Douglas William (1896). *The Exploration of the Caucasus*, Volume I, London and New York.
- FREYGANG W. von (1823). *Letters from the Caucasus and Georgia*, London.
- GARDANOV V. K. (1974). *Adıgi, Balkartsı i Karaçaevtı v İzvestiyah Evropeyskih Avtorov XIII-XIX vv.*, Nalçik.
- GRABOVSKİY N. F. (1870). "Ekonomiçeskiy i domaşniy bit jiteley Gorskago uçastka İnguşevskago okruga", *Sbornik Svedeniy o Kavkazskih Gortsah*, vıp.3, Tiflis: 1-27.
- GRABOVSKİY N. F. (1876). "İnguşi", *Sbornik Svedeniy o Kavkazskih Gortsah*, vıp.9, Tiflis: 1-111.

- GILDENŞTEDT İogann Anton (2002). *Puteşestvie po Kavkazu v 1770-1773 gg.*, Sankt-Peterburg.
- GOLDEN Peter (2005). "Hazarlar ve Musevilik", GOLDEN Peter, ZUCKERMAN Constantine, ZAJACZKOWSKI Anani, *Hazarlar ve Musevilik*, Haz. Osman Karatay, Çorum.
- GOLOVIN Ivan (1854). *The Caucasus*, London.
- GORDİN Yakov (2014). *Kafkas Atlantisi 300 Yıl Süren Savaş*, çev.: Uğur Yağanoğlu, İstanbul.
- GÖKYAY Orhan Şaik (2006). *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul.
- GRAHAM Stephen (1911). *A Vagabond In The Caucasus: With Some Notes of His Experiences Among the Russians*, London.
- GÜÇ Ahmet (2003). "Mâbed", TDV İslam Ansiklopedisi, C.27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 276-280.
- GÜNDÜZ Mustafa (2013). "Bazı XIX. Yüzyıl Batılı Seyahatnamelerine Göre Osmanlı'da Eğitim, Bilim ve Kültür", *Türk Yurdu*, Haziran, S. 310: 204-212.
- HENDERSON Ebenezer (1826). *Biblical Researches And Travels In Russia Including A Tour In Crimea And The Passage of Caucasus*, London.
- HOBBSAWM Eric (1990). *Haydutlar*, Çev. Fatma Taşkent, İstanbul.
- HUNT David (2006). "Colour Symbolism in the Folk Literature of the Caucasus", *Folklore*, 117:3: 329-338.
- JAIMOUKHA Amjad (2005). *The Chechens A Handbooks*, London.
- KLAPROTH Julius Von (1814). *Travels In The Caucasus And Georgia*, Translator: F. Shaberl, London.
- KLİMOV G. A.- HALİLOV M. Ş. (2003). *Slovar Kavkazskih Yazıkov*, Moskva.
- KODZOEV N. D. (2012). *İstoriya İngušetii*, Rostov-na-Donu.
- KODZOEV N. D. (2013). "Puteşestvenniki i İssledovateli XVIII v. ob İnguşah", *Arheologiya i Etnologiya Severnogo Kavkaza*, vıp.II, Nalçik: 113-124.
- KOSPEV M.O.-LAVROV L.İ.-NERSESOV G. A.-HAŞAEV H.O. (1960). *Narodi Kavkaza I*, Moskva.
- KOVALEVSKİY P. İ. (2012). *Kavkaz Narodı İstoriya Zavoevaniya*, vıp. XI, Nalçik.
- KURAT Akdes Nimet (1987). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara.
- KUTLU Tarık Cemal (2005). *Çeçen Direniş Tarihi*, İstanbul.
- KÜPELİ Özer (2011). "Evliya Çelebi'nin İlk İran Seyahati Güzergâhı ve Kalelere İlişkin Bilgiler" *TDİD*, XI/2 (Kış 2011): 69-97.
- LAUDAEV, U. (1872). "Çeçenskoe Plemya (S Primeçaniyami)", *Sbornik Svedeniy o Kavkazkih Gortsah*, vıp. 6, Tiflis: 32-62.
- LEONTOVİÇ F. İ. (1882). *Adatı Kavkazskih Gortsev. Materialı po Obıçnomy Pravu Severnogo i Vostoçnogo Kavkaza*, Vıp.1, Odessa.
- LESSING Ferdinand D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük 2 O-C (Z)*, Çev. Günay Karaağaç, Ankara: TDK.

- MUJUHOEV M. B. (2013). "Başennaya arhitektura", M. S. –G. Albogaçieva A. M. Martazanov- L. T. Soloveva, *İnguşi*, Moskva:166-176.
- MOSER Louis (1856). *The Caucasus And Its People With A Brief History Of Their Wars and A Sketch Of The Achievements Of The Renowned Chief Schamyl*, London.
- NADEJDİN P. P. (1869). *Priroda i lyudi na Kavkaze i Zakavkazom*, Sankt-Peterburg.
- OKAY Yeliz (2013). "Etnoloji/Etnografya'nın Kaynağı Olarak Seyahatnameler", *Türk Yurdu*, Haziran, S.310: 53-58.
- ÖGEL Bahaeddin (2002). *Türk Mitolojisi*, Cilt 2, Ankara.
- PARROT Dr. Friedrich (1846). *Journey to Ararat*, Trans. W. D. Cooley, New York.
- SERBES Nahit (2012). *Yaşayan Efsane Xabze*, Ankara.
- SERGEEVA G. A. (1976). "Odejda Narodov Dagestana i Çeçni (po materialam Gosudarstvennogo İstoriçeskiego muzeya)", *Kavkazskiy Etnografiçeskiy Sbornik VI*, Moskva.
- STUDENETSKAYA E. N. (1989). *Odejda narodov Severnogo Kavkaza XIII-XX vv.*, Moskva.
- SULTANOVIÇ Jamuhanov Suleyman (1993). "Çeçenistan", TDV İslam Ansiklopedisi, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 244-247.
- SULTIGOV M. M. (2013). "Zemledelie", M. S. –G. Albogaçieva A. M. Martazanov- L. T. Soloveva, *İnguşi*, Moskva: 105-112.
- ŞİRİN İbrahim (2013). "Seyahatnamelerin Sosyal Bilimlerde Kullanım Değeri: Seyahatname Metodolojisi Geliştirmenin Zorunluluğu", *Türk Yurdu*, Haziran, S. 310: 38-43.
- TAVKUL Ufuk (2007). *Kafkasya Gerçeği*, İstanbul.
- TAVKUL Ufuk (2000), "Kafkasya'da Hıristiyanlığın İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, (128), Ekim: 101-110.
- TAVKUL Ufuk (1993). *Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür*, İstanbul.
- TELFER J. Buchan (1876). *The Crimea And Transcaucasia*, Vol. I-II, London.
- TUMANOV G. M. (1887). *Kavkaz: Spravoçnaya kniga, sostavlennaya starojilom*, Tiflis.
- VOLKOV N. G. (1974). *Etniçeskiy Sostav Naseleniya Severnogo Kavkaze v XVIII- Naçale XX Veka*, Moskva 1974.
- WAGNER Dr. Friedrich (1854). *Schamyl And Circassia*, London.
- WAGNER Dr. Moritz (1999). *Kafkas Rus Savaşı'nda Çerkesler-Çeçenler-Kazaklar ve Gürcüler (1843)*, İstanbul.
- MONTEITH W. (1856). *Kars And Erzeroum*, London.
- ZAJACZKOWSKI Ananiasz (2005). "Hazar Kültürü ve Varisleri", GOLDEN Peter, ZUCKERMAN Constantine, ZAJACZKOWSKI Ananiasz, *Hazarlar ve Musevilik*, Haz. Osman Karatay, Çorum.
- ZYAZİKOV M. M. (2011). *Na rubeje stoletiy. İngušetiya v kontse XIX-naçale XX vekov*, Moskva.